МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ ПРОЯВІВ ШКІЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ЛІВОРУКИХ ДІТЕЙ**

Виконав: студент 2 курсу,
групи 8.0533-з-2-дн
спеціальності 053– Психологія
Шелудько Аліна Валеріївна
Керівник: Малина О.Г., к. психол. н.,
доцент кафедри психології
Рецензент: Мосол Н.О., к. психол. н.,
доцент кафедри психології

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2024 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Шелудько Аліні Валеріївні

Тема роботи Психологічна корекція проявів шкільної дезадаптації ліворуких дітей

керівник роботи Малина Г.О., к.психол.н., доцентка кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «24» 09 2024 року № 1446-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: провести теоретико-методологічний аналіз проблеми шкільної дезадаптації ліворуких дітей; визначити особливості психічної діяльності ліворуких дітей; дослідити когнітивні, емоційно-вольові та мотиваційні особливості дезадаптації ліворуких дітей до навчальної діяльності; розробити та впровадити ефективну програму пчихологічної корекції шкільної дезадаптації ліворуких дітей.

5. Перелік графічного матеріалу: 6 таблиць, 5 рисунків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Малина О.Г., доцент		
Розділ 1	Малина О.Г., доцент		
Розділ 2	Малина О.Г., доцент		
Розділ 3	Малина О.Г., доцент		
Висновки	Малина О.Г., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	лютий 2024 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2024 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2024 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень 2024 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	серпень 2024 р.	Виконано
6	Написання висновків	жовтень2024 р.	Виконано
7	Передзахист	грудень 2024 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	січень 2025 р.	Виконано

Студент _____ А.В. Шелудько

Керівник роботи _____ О.Г. Малина

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ О. М. Гредінарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 111 сторінок, 5 малюнків, 6 таблиць, 68 джерел.

Об'єкт дослідження: шкільна дезадаптації ліворуких дітей.

Предмет дослідження: психологічна корекція проявів шкільної дезадаптації ліворуких дітей.

Мета дослідження полягає у розробці і впровадженні ефективної програми психологічної корекції проявів шкільної дезадаптації ліворуких дітей на основі емпіричного дослідження її специфіки у молодшому шкільному віці.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що процес адаптації до навчання у школі ліворуких дітей має певний перелік специфічних ускладнень, зумовлений нейропсихологічною специфікою їх розвитку, і потребує впровадження спеціально розробленої програми психологічної корекції та системних психолого-педагогічних впливів, спрямованих на оптимізацію психічного розвитку та подолання труднощів у навчальному процесі.

Для досягнення і вирішення поставлених завдань нами використано такі методи, як метод аналізу науково-теоретичних джерел, систематизації та узагальнення психологічних даних за обраною темою дослідження, психодіагностичні методи, а також методи математичної обробки даних..

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичному та емпіричному обґрунтуванні специфіки організації психічної діяльності ліворуких дітей, виявленні ознак і ускладнень процесу їх адаптації до умов навчальної діяльності в початковій школі, розробці і впровадженні ефективної програми корекційно-розвивальних занять та консультативно-просвітницького напрямку психологічного супроводу.

ЛІВОРУКІ ДІТИ, ШКІЛЬНА ДЕЗАДАПТАЦІЯ, МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК, ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ, АДАПТАЦІЯ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

SUMMARY

Sheludko A. V. Psychological Correction of Manifestations of School Maladjustment of Left-Handed Children.

Object of research: school maladaptation of left-handed children.

Subject of research: psychological correction of manifestations of school maladaptation of left-handed children.

The purpose of the research is to develop and implement an effective program for psychological correction of manifestations of school maladaptation of left-handed children based on empirical research of its specifics in primary school age.

The hypothesis of the research is the assumption that the process of adaptation to school education of left-handed children has a certain list of specific complications, due to the neuropsychological specifics of their development, and requires the implementation of a specially developed program of psychological correction and systemic psychological and pedagogical influences aimed at optimizing mental development and overcoming difficulties in the educational process.

Research methods. To achieve the goal, solve the tasks set in the study and test the hypothesis, a research program was developed, the implementation of which involved the use of a complex of theoretical (analysis, classification, systematization, comparison, generalization of data from theoretical and experimental studies on the problem under study) and empirical (comparative analysis, experiment, observation, questionnaire, psychodiagnostic method presented by standardized methods, individual and group conversations) methods.

The scientific novelty of the study lies in the theoretical and empirical substantiation of the specifics of the organization of mental activity of left-handed children, the identification of signs and complications of the process of their adaptation to the conditions of educational activity in primary school, the development and implementation of an effective program of correctional and

developmental classes and consultative and educational direction of psychological support.

The results of the study can be used in that the proposed program of psychological correction of manifestations of school maladaptation of left-handed children can be used by primary school teachers and school psychologists to work with left-handed children who experience difficulties in adapting to educational activities. The theoretical and experimental results of the study can be used in the process of training future psychologists and teachers.

Keywords: left-handed children, school disadaptation, younger school age, psychological correction, adaptation to educational activities.

ЗМІСТ

ВСТУП……...……...……8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІВОРУКИХ ДІТЕЙ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ……11
1.1. Феномен ліворукості як психологічна проблема ……...11
1.2. Загальна характеристика психічної діяльності ліворуких дітей……18
1.3. Аналіз впливу між кульової асиметрії на психічний розвиток дитини у молодшому шкільному віці …….21
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ЛІВОРУКИХ ДІТЕЙ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ШКОЛІ ……...32
2.1. Організація та методика дослідження проявів дезадаптації ліворуких дітей до навчальної діяльності …….....32
2.2. Аналіз когнітивних, емоційно-вольових та мотиваційних особливостей дезадаптації ліворуких дітей до навчання у школі ……..…….34
2.3. Загальні риси та прояви дезадаптації ліворуких дітей в процесі навчальної діяльності ……...……....44
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ЛІВОРУКИХ ДІТЕЙ …….……50
3.1 Програма корекційно-розвивальних занять з ліворукими дітьми в процесі іх адаптації до умов навчання у школі…….....50
3.2. Оцінка ефективності корекційно-розвивальної роботи з ліворукими дітьми в процесі їх адаптації до умов навчання у школі …….……84
3.3. Особливості консультативно-просвітницького напряму психологічного супроводу адаптації ліворуких дітей до навчальної діяльності……87
ВИСНОВКИ ……...……101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...105

ВСТУП

Актуальність дослідження. В Національній доктрині розвитку освіти України визначається, що основним завданням нової школи України XXI століття є формування культурної, гармонійно розвинутої особистості, здатної реалізовувати свій інтелектуальний і особистісний потенціал. Завдання школи полягає в тому, щоб надати дітям можливість пошуку своєї індивідуальності, розвитку особистості (І.Д. Бех, С.Д. Максименко, М.Й. Боришевський, В.Г. Панок, Н.А. Побірченко, Л.О. Хомич та ін.).

Однак, на даний час залишається актуальною і практично не вирішеною у педагогічній практиці проблема урахування індивідуально-типологічних, нейропсихологічних та психофізіологічних особливостей організації психічної діяльності та онтогенетичних механізмів розвитку дітей із домінуванням правої півкулі головного мозку, і зокрема, провідною лівою рукою.

Протягом останніх років розглядом особливостей психологічної адаптації ліворуких дітей та соціально-психологічних факторів її ефективності займалися такі вчені як: С.Д. Максименко, Чабайовська М.І., Шкарбан Л.В., Туріщева Л.В., О.Г. Малина, в той час залишається поза межами наукового та емпіричного обґрунтування особистість ліворукого учня з її адаптаційними можливостями в учбовій діяльності.

Але для вирішення окресленої проблематики потрібно по-новому, з позиції врахування існуючих напрацювань у психології вивчення функціональної асиметрії людини та теоретико-емпіричних даних дослідження психологічної адаптації, що має певну історію концептуальних розробок у прикладних галузях психології (С.Д. Максименко, А.Л. Сиротюк), розглянути психологічні особливості ліворуких дітей, специфіку оволодіння ними навчальною діяльністю, можливі ускладнення адаптації до навчання у школі та на основі їх детального аналізу розробити та впровадити систему заходів психологічної підтримки.

Очевидна актуальність цих проблем і їх недостатня розробленість зумовила вибір теми магістерської роботи: “Психологічна корекція проявів шкільної дезадаптації ліворуких дітей”.

Об’єкт дослідження – шкільна дезадаптації ліворуких дітей.

Предмет дослідження – психологічна корекція проявів шкільної дезадаптації ліворуких дітей.

Мета дослідження – розробити та впровадити ефективну програму психологічної корекції проявів шкільної дезадаптації ліворуких дітей на основі емпіричного дослідження її специфіки у молодшому шкільному віці.

В основу дослідження покладено гіпотезу про те, що процес адаптації до навчання у школі ліворуких дітей має певний перелік специфічних ускладнень, зумовлений нейропсихологічною специфікою їх розвитку, і потребує впровадження спеціально розробленої програми психологічної корекції та системних психолого-педагогічних впливів, спрямованих на оптимізацію психічного розвитку та подолання труднощів у навчальному процесі.

Для досягнення мети дослідження і перевірки висунутої гіпотези було сформульовано наступні завдання:

1) провести теоретико-методологічний аналіз проблеми шкільної дезадаптації ліворуких дітей;

2) визначити особливості психічної діяльності ліворуких дітей;

3) дослідити когнітивні, емоційно-вольові та мотиваційні особливості дезадаптації ліворуких дітей до навчальної діяльності;

4) розробити та впровадити ефективну програму корекційно-розвивальних занять із ліворукими дітьми та запропонувати методичні шляхи консультативно-просвітницького напрямку психологічного супроводу адаптації ліворуких дітей до умов навчальної діяльності.

Методи дослідження: Для досягнення мети, розв’язання поставлених у дослідженні завдань та перевірки гіпотези була розроблена програма дослідження, реалізація якої передбачала застосування комплексу

теоретичних (аналіз, класифікація, систематизація, порівняння, узагальнення даних теоретичних та експериментальних досліджень з досліджуваної проблеми, структурний аналіз, методи теоретичного моделювання) та емпіричних (порівняльний аналіз, експеримент, спостереження, анкетування, психодіагностичний метод, представлений стандартизованими методиками, індивідуальні та групові бесіди) методів.

Отримані у ході дослідження дані оброблялися методами математичної статистики з наступною якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням даних.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у теоретичному та емпіричному обґрунтуванні специфіки організації психічної діяльності ліворуких дітей, виявленні ознак і ускладнень процесу їх адаптації до умов навчальної діяльності в початковій школі, розробці і впровадженні ефективної програми корекційно-розвивальних занять та консультативно-просвітницького напрямку психологічного супроводу.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що запропонована програма психологічної корекції проявів шкільної дезадаптації ліворуких дітей може використовуватися вчителями початкових класів та шкільними психологами для роботи з ліворукими дітьми, які переживають труднощі адаптації в учбовій діяльності. Теоретичні та експериментальні результати дослідження можуть бути використані у процесі підготовки майбутніх психологів та педагогів.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувались: теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних положень, використанням комплексу надійних і валідних психодіагностичних процедур, створенням адекватних умов діагностування, поєднанням кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІВОРУКИХ ДІТЕЙ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

1.1. Феномен ліворукості як психологічна проблема

Феномен ліворукості, тобто перевага діяти лівою рукою, відомий ще зі стародавніх часів. Існує велика кількість знарядь з каменю, дерева й кісток, а також наскальні малюнки, що свідчать про ліворукість наших предків. Відомо також, що відношення до ліворукості в різні історичні періоди й у різних народів було неоднозначним, хоча в основному переважало негативне.

Варто пригадати особливості багатьох мов. Так, в англійській, слово Right визначає не лише праву сторону, але і те, що людина права: You аге right – ви маєте рацію. Зберігається ця закономірність і в російській мові: „Вы правы". Латинська мова також виявляє подвійне значення слів «правий» і «лівий». Dexter – перекладається з латинського як правий, спритний (це значення передалося і в англійську: Dexterity – спритність), Sinister – лівий, поганий (у англійську перешло у вигляді слова sin – гріх). В італійській мові зустрічаємо слово Mancino – лівий, зіпсований. У німецькому – слово Link – лівий, є коренем слова Linkisen – нездібний.

Більшість психологів [11;16;31;34;49] вважають, що таке упереджене відношення до лівші бере свій початок ще з Біблії, з опису картин Страшного суду. Там, зокрема, указується, що ті, кого Бог посадив ліворуч, підуть на муки вічні, а ті, кого він посадив по праву, – у життя вічне.

Таким чином, історично до лівшів складалося негативне ставлення. Правші, як правило, відносилися до них як до меншості, з відчуттям переваги. І це відчуття протягом століть стало частиною нашої культури.

В історії фізіології тривалий час вважалося, що із двох півкуль мозку людини одна (ліва) є домінантною. Оскільки існує перехрест нервових

шляхів, що ведуть від кінцівок до півкуль мозку, то при домінуванні лівої півкулі, ведучою, у більшості випадків, є права рука.

Домінування лівої півкулі пояснювали тим, що в ній зосереджувалося керування важливими психічними функціями свідомості, контролю, мовою, абстрактним мисленням, а також ведучою правою рукою. Вчені XIX століття називали ліву півкулю великою півкулею, а праву - малою... [16, 42].

Проте, розвиток науки свідчить, що права півкуля зумовлює підсвідомі, інтегруючі психічні процеси, наочно-практичну діяльність, інтуїцію, музичну та художню творчість, образне мислення.

Крім того, доведено, що мозок працює не за стереотипом, а динамічно, "керуючись ситуацією". У процесі обробки інформації однією півкулею, інша на певний час зменшує свою активність, начебто пригальмовує. Взаємодоповнюючий й одночасно синхронний режим діяльності півкуль створює умови для повноцінної, гармонічної психічної діяльності.

Наукові дослідження Д. Леві та Р.У. Сперрі дозволили стверджувати, що німа мала півкуля спеціалізується на гештальт-сприйманні, і є, насамперед, синтезатором по відношенню до інформації, що надходить. Вербальна, велика півкуля переважно працює у логічному, аналітичному режимі, подібному до комп'ютерного. Мова лівої півкулі не адекватна швидкому й складному синтезу, що здійснюється правою півкулею [16, 44-45].

У сучасних психофізіологічних дослідженнях подаються суперечливі дані:

– Вважається, що у кожної третьої людини взагалі немає домінування однієї із півкуль. Говорячи про інших людей, можна стверджувати лише про відносно більшу функціональну активність тієї чи іншої півкулі. Саме тому, поділ людей на "лівопівкульних" та "правопівкульних" певною мірою спрощує реальність. Але це спрощення дозволяє значно ясніше бачити особливості людини та її поведінки [47].

– У дітей віком 6-16 років ліворукість зустрічається у 1,5-6%, амбідекстрія – 4-5%, праворукість – 84-95% випадків [97].

– Існує широкий діапазон людей від повних “лівшей” та повних “правшей” і тих, хто однаково вільно володіє обома руками. Більшість із нас знаходиться десь посередині, при цьому приблизно 90% людей віддає перевагу правій руці, а 10% - лівій [38].

Ліворукість, як правило, виявляється у ранньому дитинстві. Так, у ліворукої дитини у перші 3 місяці життя на лівій руці відбувається більш швидка втрата рефлексів новонародженого (міостатичного, хватального, рефлексу Бабкіна тощо) у порівнянні із правою рукою.

Результати багаточисельних досліджень переконують, що центри, відповідальні за усне мовлення, у більшості ліворуких людей, як і у праворуких, знаходяться у лівій півкулі.

Таким чином, диференціація функцій у півкулях ліворуких виражена не так чітко, як у праворуких. Так, наприклад, здатність до створення одно – та багатозначного контексту у ліворуких не так чітко латералізована (Латералізація функцій головного мозку найчастіше розуміється як процес виділення домінантної півкулі (у праворуких – лівої), яка відіграє провідну роль у виконанні зовнішніх психічних функцій, пов’язаних із мовою або як міра, якою певні функції виконуються виключно однією півкулею). Це приводить до цілого ряду цікавих і важливих наслідків [38].

Так, вважається, що ліва півкуля головного мозку відповідає за здатність до мовного спілкування та оперування іншими строго формалізованими знаками. Робота означеної півкулі дозволяє людині: розуміти як усну, так і писемну мову; давати граматично правильні відповіді; вірно оперувати цифрами і математичними формулами у межах формальної логіки.

Проте, активність лівої півкулі, на відміну від правої, не сприяє розпізнаванню інтонації мови та модуляцій голосу.

Крім того, ліва півкуля нечуттєва до музики (хоча і реагує на певний стійкий ритм у звуках), досить важко здійснює розпізнавання складних образів, які не підлягають розподілу на прості складові елементи. Робота

лише однієї лівої півкулі не дозволяє ідентифікувати зображення людського обличчя і не забезпечує естетичного сприймання витворів мистецтва.

Проте, лівші, як правило, менш латералізовані, ніж правші. Бетті Едвардс вважає, що правопівкульні частіше обробляють мовну та просторову інформацію в обох півкулях. Вона наводить такі дані: мовна інформація у 90% “правшів” та у 70% “лівшів” обробляється у лівій півкулі. Із 10% правшів, що залишилися, приблизно у 2% мовна інформація обробляється у правій півкулі мозку, а у 8% - в обох півкулях мозку. Із 30% лівшів приблизно 15% обробляють мовну інформацію у правій півкулі мозку, а 15% - в обох півкулях [16, 46].

Важливо відмітити і той факт, що внаслідок припинення зв’язку між півкулями (за результатами досліджень американського вченого, лауреата Нобелівської премії Р. Сперрі) права рука анатомічно пов’язана із лівою півкулею та функціонально їй підвладна, і зберігає здатність не лише до спонтанного малювання, а й до копіювання досить простих зображень.

Права рука, яка для більшості людей є першим помічником у повсякденній діяльності, втрачає уміння складати із кубиків елементарні фігури та вибирати на дотик (із заплющеними очима) конкретний, добре знайомий предмет із групи інших знайомих предметів. Проте, з усіма завданнями такого типу легко впорається ліва рука, якою керує права півкуля.

Адже, в свою чергу, людина в цій ситуації (хоча і не завжди) називає предмет, до якого дотикається лівою рукою, із великими труднощами.

Адже права півкуля “розуміє” мову, хоча і в обмеженому обсязі, але майже не здатна до утворення речень і погано розв’язує аналітичні задачі (наприклад, пов’язані із розв’язанням математичних і формально-логічних задач).

Клінічна практика свідчить про високу пластичність мозкових півкуль у ранньому віці. Якщо у немовлят (за медичними рекомендаціями) видаляють ліву півкулю, розвиток мови не припиняється, а йде без особливих порушень. Тобто відбувається перенесення центрів мовлення у праву півкулю. При

цьому дитина не виявляє істотних розбіжностей у вербальних здібностях.

У процесі дозрівання мозкових структур пластичність мозку знижується, а потім настає період, коли заміна сформованих у півкулях центрів стає неможливою.

У сучасних наукових дослідженнях зазначається, що:

– Дозрівання правої півкулі здійснюється більш швидкими темпами, а тому у ранній період розвитку її “внесок” у забезпечення психологічного функціонування людини є більш вагомим, ніж у лівої півкулі.

– У переважної більшості лівшів, так само як і у правшів, домінантною стосовно мовлення є ліва півкуля мозку, проте участь правої півкулі у здійсненні мовних функцій у ліворуких значно вище, ніж у праворуких.

– До 9-10 років дитина є “правопівкульною” істотою. Це твердження зумовлено певними особливостями психічного розвитку дітей у дошкільному віці й (частково) у молодшому шкільному віці (для дітей цього віку характерні мимовільність, невисока усвідомленість поведінки, вони дуже емоційні, пізнавальна діяльність має більш безпосередній, цілісний та образний характер).

– Поштовхом до активізації діяльності лівої півкулі вважається усвідомлення дитиною самої себе.

– У хлопчиків процес розділення функцій відбувається швидше, ніж у дівчат.

Спілкуючись із дітьми, важливо пам’ятати, що на 3-4 роках життя відбувається дозрівання аналізатора руху, і тому більшість дітей нерідко діють обома руками.

Отже, у цьому віці можна зробити спробу обережно сформувати праворукість. Але такі спроби повинні відбуватись без будь-якого насилля, криків та погрожувань.

У наукових дослідженнях зазначається, що, якщо ліворукість не виражена, і дитина без ускладнень переходить до дій правою рукою, її обережно вчать діяти правою рукою.

Проте, якщо ваші спроби зазнають опору та перешкод – не наполягайте. Все це означає, що дитина – виражена лівша і обмежувати її дії лівою рукою не потрібно і шкідливо [28].

Експериментальні дослідження вчених Каліфорнійського технологічного інституту виявили цікаву особливість, що «кожна із півкуль сприймає, у деякому сенсі, свою власну реальність, тобто сприймає дійсність по-своєму.

Якщо мозолисте тіло не ушкоджено, зв'язок між півкулями поєднує та узгоджує обидва види сприймання, створюючи певну цілісність.

Крім того, згадані вище режими обробки інформації мають тенденцію заважати один одному, не дозволяючи досягнути максимального результату.

Отже, використовуючи образне порівняння Б.Едвардс, кожна людина має два розуми, дві свідомості, які спілкуються і співпрацюють за допомогою сполучного «поєднувача» (мозолястого тіла) між півкулями [28].

Таким чином, якщо дорослі намагаються досягнути найкращих результатів у розвитку та навчанні дітей, вони мають враховувати специфіку діяльності кожної півкулі головного мозку дитини, розуміти своєрідність і не повторюваність індивідуальних проявів кожної дитини, щоб створити умови для ефективної діяльності усього мозку.

Саме тому необхідно познайомитися із проявами асиметрії головного мозку в процесі життєдіяльності людини, але розуміти, що все це умовно, через те, що мозок людини працює цілісно.

Причини особливостей лівшів і правшів криються в тому, що права і ліва півкулі мозку людини відповідальні за різні сфери психічної діяльності. Це може бути представлене в наступному виді.

Ліва півкуля:

1. Конкретне мислення.
2. Математичні обчислення.
3. Свідоме.
4. Права рука.
5. Мова.
6. Праве око.
7. Читання.
8. Рухова сфера.

Права півкуля:

1. Абстрактне мислення.
2. Образна пам'ять.
3. Несвідоме.
4. Ліва рука.
5. Ритм, сприйняття музики, інтонації.
6. Ліве око.
7. Орієнтування в просторі.
8. Чуттєва сфера.

Справедливо вважається, що чим вищий рівень функціональної організації системи, тим чіткішою повинна бути спеціалізація її окремих складових, тобто, чіткий розподіл функцій у півкулях сприяє більш високому рівню розвитку кожної з них. Це теоретичне положення підтверджується результатами наукових досліджень.

Так, доведено, що функції правої півкулі, здатність до створення образного контексту послаблена у тих людей, у яких не існує повної латералізації мовної функції, тобто вона представлена в обох півкулях.

Часткова наявність означеної функції у правій півкулі заважає повній реалізації її особистих потенцій.

Але з іншого боку, є результати досліджень, які свідчать про особливі здібності ліворуких до цілісного сприймання та вміння передбачати, яке виходить за межі звичайного прогнозу.

1.2. Загальна характеристика психічної діяльності ліворуких дітей

Впродовж всієї еволюції люди, що відрізнялися від більшості якимись індивідуальними особливостями, наприклад, лівші, викликали інтерес і здивування. Проте відношення до лівшів, як і іншим «білим воронам» часто було настороженим, а іноді і різко негативним. «Сліди» такого відношення залишилися в багатьох мовах.

Наприклад, в російській мові існує дотепер безліч прикладів такого роду. «Лівий товар» – товар, проданий наліво, тобто незаконним чином, або товар фальшивий, підроблений.

У англійській мові слово «ліворукий» має додаткові значення «незграбний», «лицемірний», «зловісний», «незаконний». Подібні зв'язки простежуються у французькій, італійській, іспанській, німецькій мовах. Враховуючи зв'язок мови і свідомості, не варто дивуватися з негативного стереотипного сприйняття лівшів «праворукою» більшістю [49, 7-8].

Зараз феномен лівшества багато вивчається, результати цієї роботи дозволяють змінювати стереотипне сприйняття лівшів і поступово виробляти методики їх навчання.

Якщо раніше лівшей в школі прагнули перенавчати, «підганяти» їх під праворукий клас (і вчителі), то в даний час всім психологам відомо, що не треба переробляти природу.

Лівші влаштовані інакше: якщо у правші домінуючою є ліва півкуля мозку, то у лівші – праве.

Перебудова свідомості негативно позначається не тільки на письмових здібностях дитини, але і на мовних, зорових, оскільки пригноблюється найважливіша для ліворукого права півкуля мозку.

Ліворукі нерідко переживають емоційну напругу, справжню хворобу, що називається «декстрастресом» (від лат. «декстер» – «правий»). Рідко діти переносять перенавчання безболісно. Стають запальними, дратівливими. Нерозуміння оточуючих, окрики батьків, вчителів закінчуються тим, що у

школяра пропадає бажання вчитися. Правопис знижується на 30%. Погіршується нічний сон і апетит.

В деяких випадках провокується нічне нетримання сечі, заїкання, астенодепресивні реакції. Перенавчених лівшей і з віком не покидає відчуття тривоги, невпевненість в собі.

Встановлено, що пригнічене «лівшество» знижує активність, веде до незначного уповільнення реакцій.

Лівші думають і відчувають по-іншому. В більшості своїй вони – емоційні лідери, у них яскравіша уява, схильність не до монотонної, а до творчої роботи, вразливість. Їм властиві веселість, артистичність. У них більше, ніж у праворуких, розвинене чуття, інтуїція, в той же час виникають труднощі з концентрацією уваги, погана переносимість стресів [49, 11].

Вивчення особливостей лівшів ускладнюється тим, що лівші зовсім не є однорідною групою. Існують різні причини лівшества, від яких може залежати розвиток тих або інших якостей у дитини. Крім того, зустрічається «приховане лівшество».

Дитина може бути ліворукою, але не абсолютною лівшею. Щоб розібратися у всьому різноманітті цих проявів, перш за все розмежуємо поняття «ліворукість» і «лівшество».

Ліворукість визначає тільки провідну руку, тоді як лівшество – комплексна характеристика, що відображає велику активність правої півкулі головного мозку (на відміну від правшів, у яких домінує ліва півкуля).

Таким чином, якщо дитина віддає перевагу всьому робити лівою рукою, то з упевненістю можна стверджувати, що віна ліворука. Проте, чи є віна лівшею в цілому, можна судити тільки після виявлення у неї провідного ока, що веде ноги і ведучої руки.

Тепер перейдемо до питання про причини ліворукості. Найчастіше зустрічається так зване генетичне лівшество. Достовірно встановлено, що ліворукість в 10 – 12 разів частіше зустрічається в сім'ях, в яких лівшею є хоча б один з батьків [49, 13].

Другий вид – це «компенсаторне» лівшество, пов'язане з яким-небудь ураженням мозку, частіше – його лівої півкулі.

Оскільки діяльність правої руки в основному регулюється лівою півкулею, то у разі якої-небудь травми, хвороби на ранньому етапі розвитку дитини, відповідні функції може узяти на себе права півкуля.

Таким чином, ліва рука стає ведучою, тобто активнішої при виконанні побутових дій, а згодом, найчастіше і при письмі.

Третій вид – це «вимушене» лівшество. Вибір провідної руки у таких левшей звичайно пов'язаний з травмою правої руки, але може бути і результатом наслідування рідним або друзям.

Окремо слід розглядати псевдоліворукість. До певного віку (остаточно приблизно до 5 років) у дитини одна з півкуль формується як домінантне по відношенню до даної руки (наприклад, у правшей – ліва півкуля). Так відбувається в нормі.

Але нерідко зустрічається і нетиповий психічний розвиток, коли у відповідних структурах головного мозку не відбувається розвитку, достатнього для організації спеціалізації півкуль і їх взаємодії між собою.

У таких випадках у дітей не формується домінуюча півкуля по відношенню до руки. Тоді спостерігається псевдоліворукість або, що буває частішим, зразкове рівне використовування обох рук.

Крім всього перерахованого можливий розвиток у дітей так званого «прихованого лівшества», тобто зміна домінуючої півкулі. Момент зміни є тим критичним періодом, коли основні функції центральної нервової системи рівномірно розподілені між двома півкулями, після чого вже починає домінувати права півкуля.

Таких людей можна умовно назвати «психічними» лівшами або «прихованими» лівшами, в тому значенні, що їх ознаки лівшества не пов'язані з домінуванням лівої руки.

1.3. Аналіз впливу між кульової асиметрії на психічний розвиток дитини у молодшому шкільному віці

Якщо дитина у процесі діяльності надає перевагу лівій руці, це вказує на те, що ця перевага лише найбільш помітна зовнішня ознака організації мозку дитини (інші ознаки – домінуюче око, домінуюча нога тощо).

Значна кількість вчених погоджуються із тим, що не слід примушувати дитину використовувати лише праву руку у зв'язку із тим, що організація мозку визначена генетично, а насильна її зміна суперечить природній організації мозку.

Формування мовних зон лівої півкулі, праворукості і ліворукості тісно пов'язані, тому переучування лівші на будь-якому етапі його розвитку є втручанням у складний процес становлення мозкових механізмів розумової діяльності, зокрема мовлення.

Так, відбувається загальна невротизація дитини. Наслідками переучування лівші на правшу можуть бути: заїкування, посилення симптомів дислексії. За даними досліджень НДІ вікової фізіології РАО до 71 % ліворуких дітей зазнають тиску з боку батьків та вчителів з "метою" "виховати" із них праворуких.

Сумнівного успіху досягають 26% хлопчиків і трохи більше дівчат. Проте негативні наслідки такого переучування майже стовідсоткові. Переучування ліворуких дітей у дошкільному віці і пізніше інколи стає причиною не лише шкільних труднощів, а й порушень у психічному здоров'ї дитини (найчастіше у вигляді неврозів та невротичних реакцій) [56].

У дослідженнях педагогів і неврологів зазначається, що саме переучування ліворуких дітей, а не ліворукість сама по собі є сильним специфічним фактором у процесі виникнення неврозів.

Крім того у дітей спостерігаються висока втомлюваність, швидке виснаження, стрімке падіння працездатності. Фактично діти можуть активно працювати лише на перших двох уроках, потім їхня увага розсіюється,

виникає рухове розгальмування, втома [18].

У таких дітей значно більше часу іде на приготування уроків. Особливо важко їм виконувати письмові завдання. Ліворуким дітям, які зазнали “переучування”, значно частіше доводиться відчувати шкільні “страхи”, пов’язані із невдачами у класі (колективі, групі), зауваженнями, доганами з боку дорослих (вчителів, вихователів, батьків).

Наслідками таких переживань у дітей стають прискорене серцебиття, астматичні приступи, підсилене потовиділення, тремтіння рук, голосу, інколи їм сняться жахливі сновидіння, пов’язані зі шкільними неприємностями. Брак відпочинку уночі позначається на загальній життєдіяльності дитини, її емоційному стані, з’являються примхи, роздратованість.

Внаслідок переучування у дитини можуть виникати неврози у вигляді нав’язливих станів.

Дитина не може позбавитися думок про свою ліворукість, неповноцінність, постійно перебуває у стані тривожного очікування невдачі, що програмує подальші поразки й призводить до погіршення навчання.

Ще одним із наслідків переучування ліворукої дитини є невротичне заїкання, яке може посилюватися після напруженого виконання письмових завдань правою рукою.

Заїкання може супроводжуватися невротичним миганням, намотуванням на палець волосся тощо.

Дитина не може контролювати ці рухи, вони носять мимовільний характер. Як наслідок, однолітки можуть насміхатися з цього приводу, а дорослі висловлювати роздратовані зауваження.

Інколи у молодшому шкільному віці спостерігаються істеричні неврози. Особливо яскраво вони проявляються у формі істеричної сліпоти: дитина жаліється, що не бачить ліній та клітинок у зошиті, під час списування із дошки у неї “губляться” букви, слова і цілі фрази.

Перед контрольними роботами у дітей, які зазнали “переучування” інколи можуть виникнути нудота, блювота, бурхливі психомоторні реакції

(діти із голосними риданнями падають на підлогу, по якій стукають руками і ногами).

Важливо зазначити, що хвилювання і страхи збуджують праву півкулю головного мозку, яка у ліворуких дітей і так є більш активною, і, як наслідок, навіть незначна подія може стати приводом для страху, адже така дитина заздалегідь сповнена тривогою та поганими передчуттями.

Такий високий рівень активізації правої півкулі викликає гальмування діяльності лівої півкулі.

У результаті дитина не в силах приймати вірні рішення, знаходити раціональний вихід зі складної ситуації - адже критичне вміння адекватно оцінювати свої дії та вчинки й робити відповідні висновки послаблюється.

Таким чином, чим більше дорослі будуть “тиснути” на дитину, щоб вона “все зрозуміла”, “все усвідомила”, тим важче дитині буде здійснити це у реальності.

Інакше діяти такий “натиск” не може, він може лише збільшувати й підсилювати невпевненість і слабкість дитини.

Проте, допомога полягає не у “стовідсотковій” логіці й моральних “проповідях”, а у психологічному розслабленні (розвантаженні). Такі діти потребують приємного спілкування, позитивних емоцій, переживання щастя від подій, що відбуваються із ними. Саме таким чином можна допомогти дитині подолати невротичні реакції, страхи.

Більшість неврозів тим чи іншим чином пов’язана із порушенням взаємодії між півкулями головного мозку.

Подібні порушення виявляються і при психічних травмах – переляках, потрясіннях, гострих конфліктах, обмеженнях життєво значущих потреб тощо.

Наслідки від переучування лівшів неможливо передбачити. Чинник перенавчання (декстра-стрес) є по суті високоспецифічним психогенним чинником для виникнення неврозів ліворуких дітей.

1. Астенічний невроз. Симптоми цього виду неврозу виявляються в наступному: підвищена стомлюваність, виснаження нервової системи, різке зниження працездатності. Фізично діти активно можуть працювати тільки на перших двох уроках, а потім збудити їх увагу дуже важко, та зате виникає рухова розгальмованість. Приготування уроків будинку зазвичай затягується, а результати бувають незадовільними. З особливими труднощами виконуються письмові завдання. Почерк нестійкий (букви різної величини, різного нахилу, не дотримується рядок, багато додаткових штрихів, виправлень). У хлопчиків і дівчаток невроз, як правило, виявляється по-різному. Хлопчикам властива розгальмованість, непосидючість, руховий неспокій. У дівчаток характерно знижується настрій, з’являється млявість, плаксивість.

2. Невроз нав'язливих станів. Цей вид неврозу виявляється в сім'ях, де батьки тривожно відносяться до ліворукості і вважають, що вона може стати завадою в подальшому житті. Якщо батьки примушують дітей виконувати всі дії правою рукою, ті зазвичай слухаються і стараються, хоч це погано виходить. Батьки дуже часто бачать в цьому неслухняність, каприз, упертість і карають. У таких дітей з'являється тривожне очікування невдачі, а надалі - нав'язливі думки про свою неповноцінність. Таких дітей досить часто турбують шкільні страхи перед невдачами, перед письмовими роботами.

3. Невротичний енурез. В більшості випадків наголошується тільки нічний енурез, але він може виявлятися і вдень. Енурез викликає відчуття провини, страх перед покаранням. Ще більше знижується працездатність, дитина не може зосередитися, утворюється замкнутий коло.

4. Невротичні тики. До тиків відносять: мигання, облизування губ, зморщування лоба, сіпання носом. Такі явища рідко викликають хвилювання і неспокій батьків. Вчителі найчастіше приймають це за кривляння, дурощі. А дитина не контролює ці рухи. Тики безпосередньо не пов'язані з виконанням завдань правою рукою, але посилюються, коли дитина втомлюється, нервує.

5. Істеричні неврози. Прояв цього виду неврозу вельми різний: від істеричної сліпоти до психомоторних припадків. При істеричній сліпоті діти скаржаться, що не бачать зошитів. Перед відходом в школу у дитини може початися блювота. При психомоторних припадках діти з гучним плачем падають навзнак, безладно б'ють себе по руках і ногах [46].

Отже, стрімке збільшення активності правої півкулі супроводжується "нагнітанням" негативних емоцій, страхів.

Лавина афекту на деякий час зменшує здатність лівої півкулі до пошуку логічних, раціональних рішень. Тому в подібних ситуаціях заклики дорослих "візьми себе в руки", "як тобі не соромно", "роби так, як тобі сказано", як правило, не допомагають [46].

На підставі аналізу результатів спеціальних досліджень, можна зазначити, що навіть у праворуких студентів (більша активність лівої півкулі) після здачі іспиту підвищується активність правої півкулі головного мозку (внаслідок дії страху, хвилювання щодо одержання поганої оцінки).

Отже, вихід із цієї ситуації, перш за все, полягає у педагогічній коректності та стриманості у процесі оцінювання дій ліворукої дитини. Таку дитину необхідно сприймати такою, якою вона є.

Дорослі не повинні травмувати її своїми зауваженнями, а навпаки, допомогти подолати труднощі у навчанні, в оволодінні навичками письма, у формуванні навичок володіння різноманітними знаряддями праці, в адаптації у колективі праворуких однолітків.

Як переконують результати опитування вчителів, 70-75% респондентів зазначають, що в тих класах, де вони працюють, є ліворукі діти.

Таким чином, зусилля психологів не проходять безслідно: в умовах сучасної школи майже не зустрічається вчителів, які переучують ліворуку дитину, все більша кількість батьків переконується у недоцільності й шкідливості такого переучування.

Проте, виникла нова проблема, яку доводиться розв'язувати психологам: ліворука дитина у праворукому колективі.

Вчителю необхідно опановувати особливу методику навчання письму (як посадити учня за партою, як покласти зошит, підручник, як тримати ручку, щоб було зручно), навчитись організовувати робочий простір на уроках праці, вчити ліворуких дітей користуватись різноманітним обладнанням, під час роботи за компьютером по-особливому вчити користуватися мишею тощо [44].

Крім того, ліворукі діти інколи відчувають і психологічні труднощі щодо взаємодії із праворукими однолітками (надмірну увагу щодо виконання письмових завдань, руху у просторі, розміщення за партою, тілесної взаємодії з іншими).

У ліворуких дітей значно частіше, ніж у праворуких, фіксуються порушення почерку, дзеркальне письмо, тремор, неправильне написання літер тощо. Саме тому бажано, щоб батьки приходили на допомогу дитині.

Вдома важливо спланувати і організувати діяльність дитини так, щоб вона свідомо ставилася до того, що вона робить, як і куди “веде” кожен рух. При цьому, важливим елементом відтворення літери повинно бути визначення траєкторії руху руки, точки його початку, напряму руху.

У процесі вивчення кожного елементу літери не потрібно примушувати дитину самостійно шукати траєкторію руху, не можна діяти за принципом механічного копіювання (“роби як я”).

Важливо не лише роз’яснити де починати, куди вести, де закінчувати, а й повторити цю інструкцію, щоб дитина змогла собі подумки продиктувати її при потребі. Можна разом із дитиною виконати і прокоментувати траєкторію руху у повітрі.

Крім того, доцільно позначити точки початку руху (опорні точки), проаналізувати, із яких частин складається літера, побачити кожну частину, визначити точку початку руху і його траєкторію [44].

Для кращого засвоєння написання літер можна використовувати карточки для кожної літери, які дома можна покласти під скло на письмовому столі, або наклеїти на картон і зробити таблицю щодо написання літер, яку вкласти у файл.

Бажано, щоб така таблиця увесь час була перед очима дитини. Інколи, якщо у дитини виникне бажання, можна допомогти їй виготовити власну книжечку-довідник щодо написання літер.

Дуже позитивні результати дає робота ліворукої дитини із алфавітною таблицею. Працюючи із такою таблицею по 5-7 хвилин кожен день (обводячи через прозорий поліетилен прописні букви ручкою) дитина вже через короткий час досягає прекрасних результатів у оволодінні навичками письма [44].

Організуючи робочий простір ліворукої дитини, важливо знати і пам’ятати, що:

– при письмі та малюванні світло повинно падати із правого боку;

– обладнання, книжки та зошити мають знаходитися ліворуч;

– у зошити доцільно вкладати “промокальний” папір, щоб дитина могла класти його під ліву руку і не “розмазувати” рукою написане раніше.

Таким чином, ліворукість є біологічною основою індивідуальності та своєрідності особистості дитини. Так, завдяки своїм нейропсихологічним особливостям ліворукі люди часто пов’язують свою діяльність із індивідуальною майстерністю та артистичною обдарованістю і досягають значних результатів.

Слід пам’ятати, що знаходячись у “правопівкульному” режимі обробки інформації людина використовує інтуїцію й переживає спалахи осяяння – ті миті людського життя, коли “все стає на свої місця” й вона розуміє, що побачила всю картину цілісно із усим розмаїттям причинно-наслідкових зв’язків (саме так, купаючись у ванні, Архімед відкрив свій закон).

Ліворука дитина неповторна. Так, лівою рукою писали свої шедеври Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рафаель і Пікассо, ліворукими були творець теорії відносності А. Ейнштейн, Чарлі Чаплін, Льюіс Керолл, Гарі Трумен, Бенджамін Франклін, Юлій Цезар, Пол Макартні та багато інших видатних людей.

На підставі розглянутих у першому розділі роботи теоретико-методологічні основ феномену ліворукості, можемо резюмувати наступне, що в історії фізіології тривалий час вважалося, що із двох півкуль мозку людини одна (ліва) є домінантною. Оскільки існує перехрест нервових шляхів, що ведуть від кінцівок до півкуль мозку, то при домінуванні лівої півкулі, ведучою, у більшості випадків, є права рука.

Домінування лівої півкулі пояснювали тим, що в ній зосереджувалося керування важливими психічними функціями свідомості, контролю, мовою, абстрактним мисленням, а також ведучою правою рукою.

Сучасні вчені називали ліву півкулю великою півкулею, а праву - малою. Проте, розвиток науки свідчить, що права півкуля зумовлює підсвідомі, інтегруючі психічні процеси, наочно-практичну діяльність, інтуїцію, музичну та художню творчість, образне мислення.

Крім того, доведено, що мозок працює не за стереотипом, а динамічно, „керуючись ситуацією". У процесі обробки інформації однією півкулею, інша на певний час зменшує свою активність, наче б то пригальмовує.

Взаємодоповнюючий й одночасно синхронний режим діяльності півкуль створює умови для повноцінної, гармонічної психічної діяльності.

Ліворукість, як правило, виявляється у ранньому дитинстві. Так, у ліворукої дитини у перші три місяці життя на лівій руці відбувається більш швидка втрата рефлексів новонародженого у порівнянні із правою рукою.

Результати численних досліджень переконують, що центри, відповідальні за усне мовлення, у більшості ліворуких людей, як і у праворуких, знаходяться у лівій півкулі.

Таким чином, диференціація функцій у півкулях ліворуких виражена не так чітко, як у праворуких. Так, наприклад, здатність до створення одно- та багатозначного контексту у ліворуких не так чітко латералізована, яка відіграє провідну роль у виконанні зовнішніх психічних функцій, пов'язаних із мовою або як міра, якою певні функції виконуються виключно однією півкулею. Це приводить до низки цікавих і важливих наслідків.

Так, вважається, що ліва півкуля головного мозку відповідає за здатність до мовленнєвого спілкування та оперування іншими строго формалізованими знаками. Робота означеної півкулі дозволяє людині: розуміти як усну, так і писемну мову; давати граматично правильні відповіді; вірно оперувати цифрами і математичними формулами у межах формальної логіки.

Проте, активність лівої півкулі, на відміну від правої, не сприяє розпізнаванню інтонації мови та модуляцій голосу.

Крім того, ліва півкуля не чуттєва до музики (хоча і реагує на певний стійкий ритм у звуках), досить важко здійснює розпізнавання складних образів, які не підлягають розподілу на прості складові елементи. Робота лише однієї лівої півкулі не дозволяє ідентифікувати зображення людського обличчя і не забезпечує естетичного сприймання витворів мистецтва.

Важливо відзначити і той факт, що внаслідок припинення зв'язку між півкулями права рука анатомічно пов'язана із лівою півкулею та функціонально їй підвладна, і зберігає здатність не лише до спонтанного малювання, а й до копіювання досить простих зображень.

Права рука, яка для більшості людей є першим помічником у повсякденній діяльності, втрачає уміння складати із кубиків елементарні фігури та вибирати на дотик (із заплющеними очима) конкретний, добре знайомий предмет із групи інших знайомих предметів.

Проте з усіма завданнями такого типу легко впорається ліва рука, якою керує права півкуля.

Ліворукі діти часто потрапляють у центр ровесників, які неадекватно реагують на своїх ліворуких товаришів. Деякі ліворукі діти, як стверджують дослідження, часто переживають свою незвичайність, замикаються, уникають контактів із друзями та однолітками.

Вчителі початкової школи вперто переучують ліворуких школярів, але робиться це, звичайно, з найкращих міркувань. До цього процесу підключаються і батьки, іноді не володіючи методами роботи з учнями такої категорії.

Сучасні наукові дослідження доводять, що інколи у молодшому шкільному віці спостерігаються істеричні неврози пов’язані із ліворукістю.

Особливо яскраво вони проявляються у формі істеричної сліпоти: дитина жаліється, що не бачить ліній та клітинок у зошиті, під час списування із дошки у неї „губляться” літери, слова і цілі фрази. Перед контрольними роботами у дітей, які зазнали „переучування” інколи можуть виникнути нудота, блювота, бурхливі психомоторні реакції (діти із голосними риданнями падають на підлогу, по якій стукають руками і ногами).

Важливо зазначити, що хвилювання і страхи збуджують праву півкулю головного мозку, яка у ліворуких дітей і так є більш активною, і, як наслідок, навіть незначна подія може стати приводом для страху, адже така дитина заздалегідь сповнена тривогою та поганими передчуттями.

Такий високий рівень активізації правої півкулі викликає гальмування діяльності лівої півкулі. У результаті дитина не в силах приймати вірні рішення, знаходити раціональний вихід зі складної ситуації - адже критичне вміння адекватно оцінювати свої дії та вчинки й робити відповідні висновки послаблюється.

Таким чином, чим більше дорослі будуть „тиснути” на дитину, щоб вона „все зрозуміла”, „все усвідомила”, тим важче дитині буде здійснити це у реальності. Інакше діяти такий „натиск” не може, він може лише збільшувати й підсилювати невпевненість і слабкість дитини.

Проте, допомога полягає не у „стовідсотковій” логіці й моральних „проповідях”, а у психологічному розслабленні (розвантаженні). Такі діти потребують приємного спілкування, позитивних емоцій, переживання щастя від подій, що відбуваються із ними.

Саме таким чином можна допомогти дитині подолати невротичні реакції, страхи. Більшість неврозів тим чи іншим чином пов’язана із порушенням взаємодії між півкулями головного мозку.

Подібні порушення виявляються і при психічних травмах – переляках, потрясіннях, гострих конфліктах, обмеженнях життєво значущих потреб тощо.

Отже, стрімке збільшення активності правої півкулі супроводжується „нагнітанням” негативних емоцій, страхів. Лавина афекту на деякий час зменшує здатність лівої півкулі до пошуку логічних, раціональних рішень. Тому в подібних ситуаціях заклики дорослих „візьми себе в руки”, „як тобі не соромно”, „роби так, як тобі сказано”, як правило, не допомагають.

Ученими окреслені такі психофізіологічні особливості ліворуких дітей, а саме: погана зорово-рухова координація. Це може виражатися в поганому почерку, у труднощах при змальовуванні різних графічних зображень; різноманітні порушення, часто виявляються в помилках при звуковому аналізі; особливості просторового сприйняття.

Таким чином, вихід із цієї ситуації, перш за все, полягає у педагогічній коректності та стриманості у процесі оцінювання дій ліворукої дитини. Таку дитину необхідно сприймати такою, якою вона є.

Дорослі не повинні травмувати її своїми зауваженнями, а навпаки, допомагати подолати труднощі у навчанні, в оволодінні навичками письма, і формуванні навичок володіння різноманітними знаряддями праці, адаптації у колективі праворуких однолітків.

Завдання учителів і батьків полягає в необхідності створити максимально комфортні умови для навчання ліворукої дитини з метою збереження її здоров'я, реалізації індивідуальних можливостей і здібностей.

РОЗДІЛ 2
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ЛІВОРУКИХ ДІТЕЙ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

2.1. Організація та методика дослідження проявів дезадаптації ліворуких дітей до навчальної діяльності

Теоретичний аналіз особливостей організації психічної діяльності ліворуких дітей дозволив визначити її специфічні ознаки, а саме –

1. погана зорово-рухова координація- це може виражатися в поганому почерку, у труднощах при змальовуванні різних графічних зображень;
2. різні мовні порушення, що найбільш часто виявляються в помилках при звуковому аналізі;
3. особливості просторового сприйняття, а саме - перекручування форм і пропорцій фігур, дзеркальність рухів (письма),
4. погана зорова пам’ять;
5. складності концентрації і переключення уваги;
6. підвищена емоційна чутливість, вразливість,
7. швидка стомлюваність, як наслідок цього – обмежена працездатність,
8. високий рівень креативності, яскраво виражені здібності до оригінальної художньої творчості,
9. дратливість і уразливість, схильність до різних страхів (боязкість),
10. низький рівень самокотролю,
11. знижений емоційний фон (перевага поганого настрою), конформність (схильність до пасивного сприйняття дійсності),
12. совісність, підвищений рівень тривожності.

На підставі аналізу вищеозначених особливостей і труднощів психічного розвитку ми припустили, що процес адаптації ліворуких дітей до навчальної діяльності має характеризуватися переліком певних ускладнень і специфічних особливостей, на емпіричне вивчення яких було спрямовано констатуючий етап нашого дослідження.

В експерименті взяли участь 62 дитини – учнів перших класів приватних шкіл м Дніпра. У експериментальну групу увійшли 30 дітей із правопівкульовим типом психічних функцій і ліворукістю, а у контрольну – 30 дітей із домінуванням лівої півкулі головного мозку (і відповідно правою провідною рукою).

Дослідження складалось із двох етапів експеременту – констатувуального, що був проведений на початку навчального року (другий, третій і четвертий тиждень занять – з 5 по 23 вересня 2024 року) і формувального, що тривав протягом року (на прикінці кожної чверті, як найбільш складних адаптаційно, напружених і травмуючих для перевтомленої дитини). Наприкінці дослідження була проведена оцінка ефективності впровадженої програми психологічного супроводу і розроблені психологічні рекоменації для батьків та педагогічного персоналу.

Для формування експериментальної вибірки серед першокласників, що брали участь у експерименті попередньо було проведено психодіагностичне визначення загальної переваги руки за допомогою наступних методик: 1)“Сенсибілізований опитувальник для визначення рукості” для дітей, розроблений на основі опитувальника М. Аннет, який включає 12 мануальних проб для визначення переваги руки при письмі, у процесі гри, при виконанні трудових дій, а також у побуті;

2)Опитувальник для визначення мануальної асиметрії. Методика включає 10 завдань, які відповідають унімануальним (“письмо”, “малювання”, “розчісування”, “м’яч”, “коробка”, “сірники”) і бімануальним тестам (“бісер”, “ножиці”, “обертання”, “кубики”).

Узагальнення отриманих результатів наведено у таблиці 2.1. N=62.

Таблиця 2.1

Визначення провідної руки

Завдання	Експериментальна група %			Контрольна група %		
	Ліва рука	Права рука	обиді	Ліва рука	Права рука	обидві
Переплетіння пальців рук	90,25	9,75		2,43	97,57	
Одномасне малювання обома руками	95,14	2,43	2,43		100	
Поза Наполеона	97,57	2,43		4,88	95,12	
малювання	100			2,43	97,57	
Відкривання коробки	95,12		4,88	2,43	95,12	2,43
Будування фігури із сирників	97,57		2,43%		97,57	2,43
Вправи з м'ячем	97,57	2,43%			97,57	2,43
Розкладання карток лото	92,69	4,88	2,43		100	
На низання ґудзиків на нитку	95,14	2,43	2,43	2,43	97,57	
Відкривання кришок	92,69	2,43	4,88	2,43	92,68	4,88
Розв'язання вузликів	90,24	4,88%	7,38%		90,24	9,76
Будування будинку з кубиків	85,37	4,88%	9,75%		92,68	7,32

Отримані результати вказують на однорідність і репрезентативність експериментальної та контрольної групи та дозволяють окреслити чітку тенденцію використання провідної руки не тільки для письма, але й для інших видів маніпулювання як у ліворуких так і у праворуких дітей.

2.2. Аналіз когнітивних, емоційно-вольових та мотиваційних особливостей дезадаптації ліворуких дітей до навчання у школі

З метою якісного та змістовного аналізу експериментальної вибірки було проведено анкетування батьків та педагогів ліворуких дітей. Опитування проводилось за допомогою бесіди та анкетування. Результати аналізу отриманих даних свідчать про те, що у 65,86 % ліворуких дітей у сім'ї були лівші; усі батьки вважають, що їх діти мають багато ускладнень і в школі, і у позашкільному житті; 87,2 % ліворуких дітей неохоче ходять до школи; не можуть звикнути до шкільного розпорядкуне могут привыкнуть в школьному распорядку 60,97% ліворуких дітей, 78,05 % ліворуких дітей мають негативне ставлення до школи; 60,98% ліворуких дітей витрачають більш ніж 3 години

на підготовку домашніх завдань і 75,61% при цьому потребують допомоги , тому що не здатні знайти і самостійно виправити помилки; 75,61% з них відчувають перевтому від виконанні шкільних завдань; тільки 7,32% батьків ліворуких першокласників вважають, що вчитель допомагає дитині подолати труднощі адаптації до школи.

Таким чином, у більш ніж, 62% ліворуких першокласників склалося негативне ставлення до навчання у школі.** Для виявлення достовірності отриманні результати були перевірені за допомогою коефіцієнта Стюдента і склали від $p \leq 0,01$ (*) до $p \leq 0,05$ (**).

Слід відзначити, що опитування проводилось у середені вересня на початку навчального року, і тому, отримані дані свідчать про раннє формування негативної, афективно насиченої настанови до школи і навчальної діяльності як з боку ліворуких першокласників, так і з боку її батьків.

Аналіз результатів дослідження унавчальної мотивації з використання методики «Провідні мотиви навчання показав, що в учнів даних класів навчальні мотиви представлені таким чином (табл. 2.2). N=62.

Таблиця 2.2

Результати дослідження навчальної мотивації

Кількість осіб	Мотиви навчання			
	Внутрішні	Зовнішній	Соціальні	Пізнавальні
Лівші	18,6	25,9	29,6	14,9
Правші	22,2	33,3	29,6	25,9
Всього учнів	40,8	59,2	59,2	40,8

Крім того, відповіді на запитання «Чому ти вчишся?» дозволили визначити спрямованість мотивації учнів:

– у 22,2% - проявляється пізнавальний мотив навчання («Вчуся тому, що на уроці цікаво», «Вчуся тому, що хочу більше знати»);

– у 14,8% - позитивний мотив навчання («Вчуся тому, що цікаво бути серед друзів», «Вчуся, щоб доставити радість батькам»);

– у 40,8% учнів вказали такі мотиви, як «Вчуся тому, що змушують батьки», і навіть «Тому, що мама нічого не купить».

Інтереси учнів з навчальних предметів розподілилися наступним чином:

– математика – 33,3%;
– літературне читання – 14,8%;
– рідна мова – 14,8%;
– іноземна мова – 22,2%;
– історія рідного краю – 59,2%;
– праця – 40,8%;
– фізична культура – 74%.

Отримані дані дозволяють не тільки виявити спрямованість інтересів дітей, а й вказує на необхідність краще продумувати подачу навчального матеріалу з «малоцікавим» для дітей предметів таким чином, щоб вони перейшли в розряд «цікавих».

На запитання про улюблене заняття більшість дітей відповіли: «Прогулянка», «Ігри на свіжому повітрі», «Спілкування з друзями», «Відвідування комп'ютерних салонів».

Ця тенденція підтверджується і результатами методики «Бесіда про школу», що вказують на переважання у ліворуких дітей орієнтації на дошкільні види діяльності, і дозволяють зробити висновок про не сформованість у ліворуких першокласників мотиваційного і емоційного компонентів психологічної готовності до школи. На нижченаведені діаграмі представлені дані ліворуких і праворуких дітей стосовно переважаючих мотивів діяльності. Так, у ліворуких першокласників виявлено 54% відповідей, що вказують на орієнтацію на дошкільні види діяльності і 46% на внутрішню позицію, що характеризується змістовністю.

Діаграма переважних мотивів дитини у навчальній діяльності

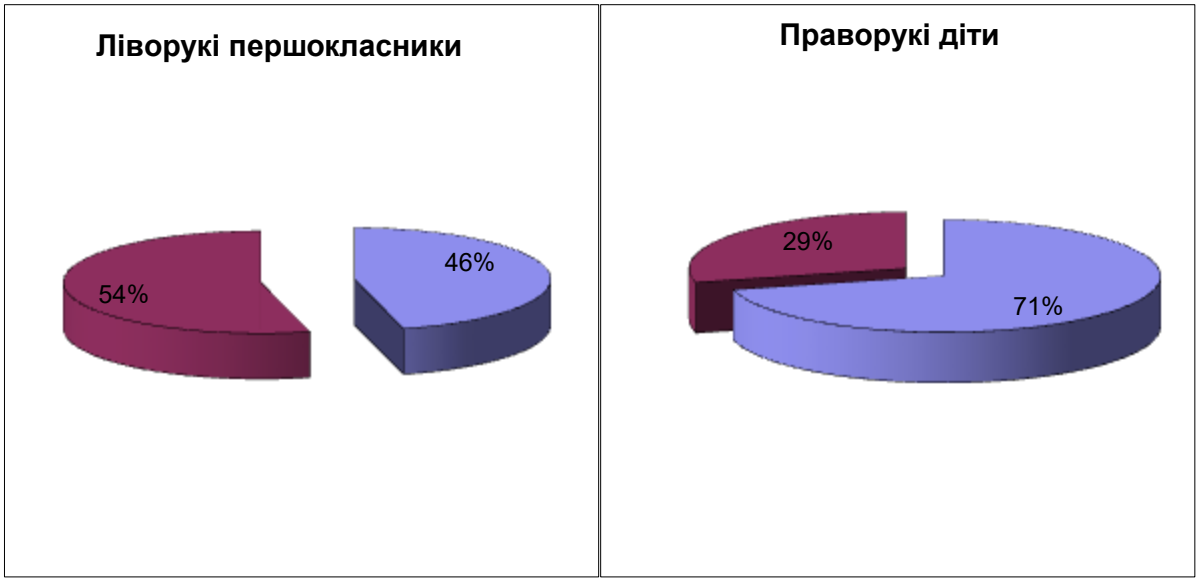

Рис 2.1. Результати методики «Бесіда про школу»

Праворукі діти за цією методикою, навпаки виявили 29% орієнтації на дошкільні види діяльності і відповідно 71% змістовної внутрішньої позиції учня.

Оптимальні психолого-педагогічні умови для реалізації потенційних можливостей дитини, для створення ситуації успіху повинні формуватися з урахуванням мозкової організації пізнавальних процесів.

А.Л. Сиротюк підкреслює значення мотивації (настанови на діяльність) в навчальній діяльності. Зокрема, вчена зазначає, що саме вчитель формує в учнів мотив досягнення успіху. Ситуація успіху, пов'язана з мотиваційною сферою, на даному етапі визначається в основному психологічними аспектами індивідуальності дитини.

Аналіз показників тривожності як результату надмірної мотивації до навчання (за методикою Ч.Д. Спілбергера) школярів з різним типом МА показав, що ліворукі діти відрізняються найбільшим рівнем тривожності ($Rs=0,54$; $p<0,05$).

У праворуких учнів виявлений однозначний, протилежно спрямований зв’язок ($Rs=–0,99$; $p<0,001$). Зі збільшенням активації лівої півкулі зменшуються показники тривожності. Ми вважаємо, що високий рівень

тривожності ліворуких учнів є показником їх емоційної напруги, нервозності, що в свою чергу, викликає порушення уваги і тонкої координації. Поєднання високого рівня тривожності з високою мотивацією досягнення обумовлює дезорганізацію поведінки, як наслідок надмірної емоційної напруги, які в свою чергу не сприяють цілеспрямованій діяльності, однак призводять до хаотичної поведінки. Цей висновок підтверджується тим, що ліворукі діти не повністю справляються зі складними психомоторними і логічними завданнями. Для зниження рівня тривожності у ліворуких школярів необхідно знижувати суб'єктивну значимість ситуації і завдань, перенести акцент на осмислення діяльності і формування почуття впевненості в досягненні успіху.

Низький рівень тривожності в праворуких дітей передбачає й низький рівень емоційної напруги, що пояснює їх більш високу успішність у навчанні. Педагогічна та психологічна робота з праворукими учнями потребує посиленої уваги до мотивів діяльності й підвищення почуття відповідальності. Результати нашого дослідження доповнюють дослідження вчених щодо більш низької емоційної стійкості ліворуких дітей.

Досліджуючи особливості прояву шкільної тривожності, ми використовували тест Філіпса. Дані ми розглядали з позиції загального показника тривожності і кожен параметр шкільної тривожності окремо, тому він був для нас інформативним, і певним чином наштовхував на виявлення причин, які викликають даний емоційний стан.

Визначивши загальний показник тривожності, ми склали таблицю даних, яка допомогла нам визначити загальний рівень шкільної тривожності за трьома критеріями: високий (В), підвищений (П) і норма (Н).

Аналізуючи результати тесту Філіпса, ми відзначили, що у найбільшої кількості учнів на момент дослідження факторами високої тривожності є страх не відповідати очікуванням оточуючих (25,9%), страх ситуації перевірки знань (22,2%), страх самовираження (22,2%), проблеми та страхи у відносинах з вчителями (22,2%).

Аналіз рівня тривожності по кожному фактору представлений в табл. 2.3 у відсотках від загального числа учнів. N=31

Таблиця 2.3

Зведена таблиця результатів дослідження чинників тривожності

№ п/п	Чинники тривожності	Високий	Підвищений	Норма
1.	Загальна тривожність у школі	14,9	74	11,1
2.	Переживання соціального стресу	18,6	70,3	11,1
3.	Фрустрація потреби в досягненні успіху	7,5	62,9	29,6
4.	Страх самовираження	22,2	59,2	18,6
5.	Страх ситуації перевірки знань	22,2	62,9	14,9
6.	Страх не відповідати очікуванням оточуючих	25,9	59,2	14,9
7.	Низька фізіологічна опірність стресу	18,6	59,2	22,2
8.	Проблеми і страхи у відносинах з вчителями	22,2	55,6	22,2

Таким чином, найбільш значущими виявились страхи не відповідати очікуванням, особливо, учителю, страх перевірки знань, страх самовираження на тлі дуже високих показників підвищеної загальної шкільної тривожності.

Для виявлення стану зорово-просторових особливостей сприйняття и координації були використані методики «Обведи контур», «Пройди лабіринт», результати яких наочно представлені на діаграмах (Рис 2, Рис 3).

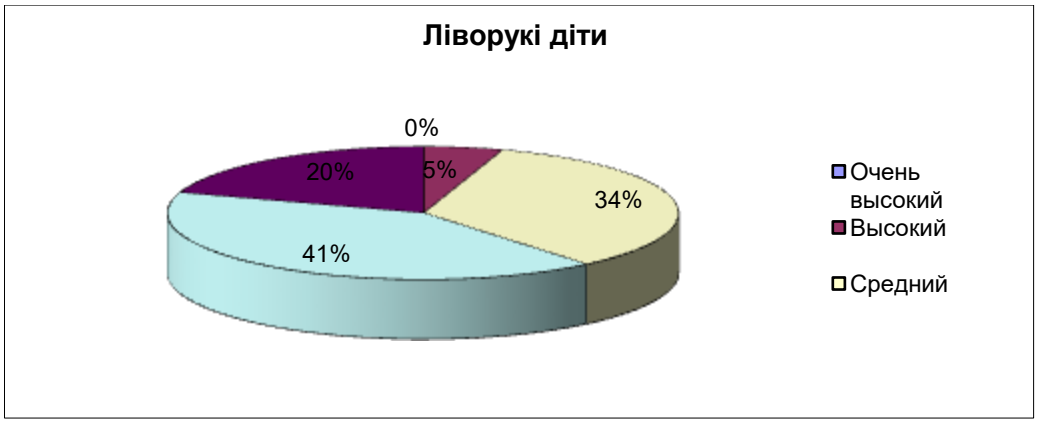

Рис 2.2. Показники рівня розвитку зорово-просторового сприйняття за методикою «обведи контур» у ліворуких дітей

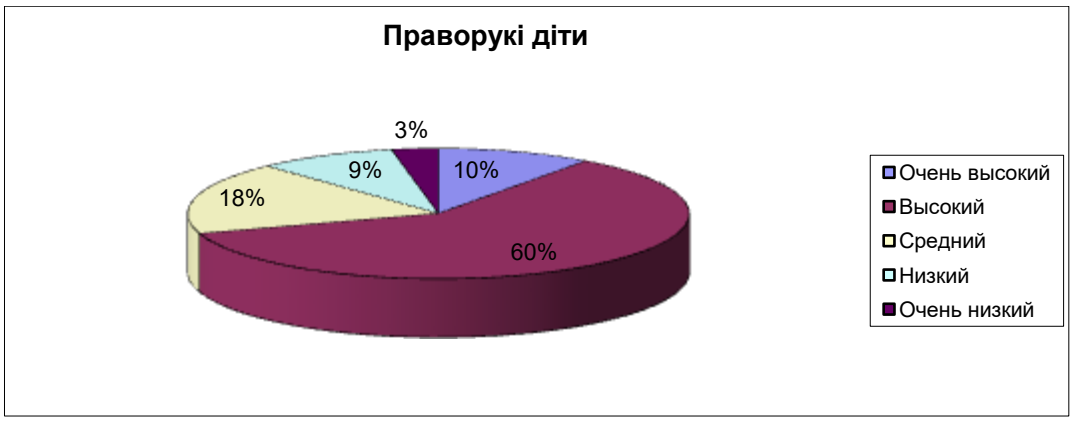

Рис 2.3. Показники рівня розвитку зорово-просторового сприйняття за методикою «обведи контур» у праворуких дітей

Результати методики «Пройди крізь лабіринт», що спрямована на виявлення рівня розвитку зорово-просторового сприйняття та координації представлені в наступних діаграмах (Рис 3, Рис 4).

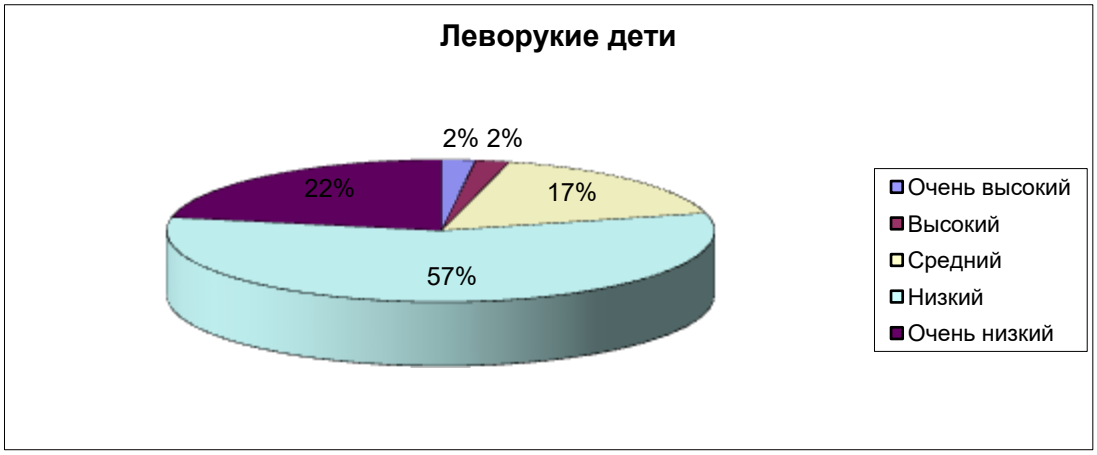

Рис 2.4 Рівень розвитку зорово-просторового сприйняття та координаціїза методикою «Пройди крізь лабіринт» ліворуких дітей

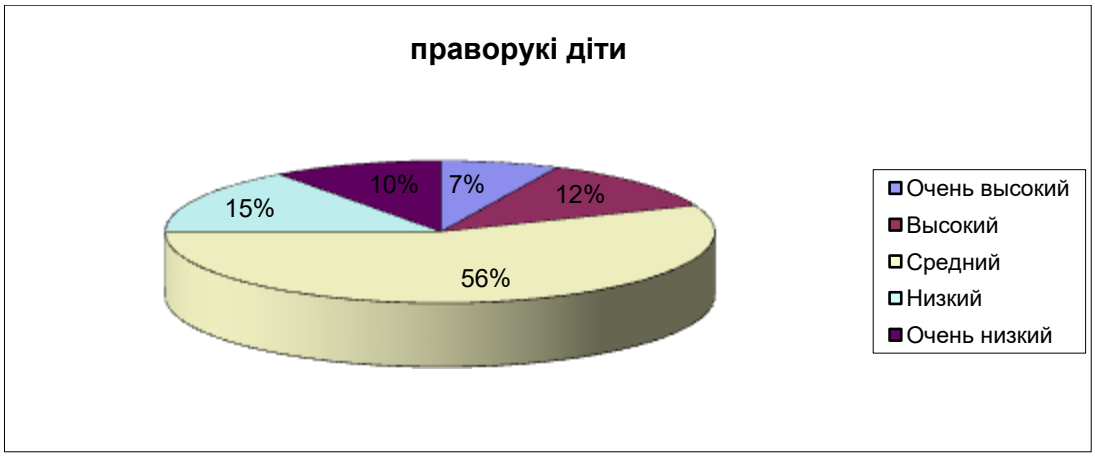

Рис 2.5. Рівень розвитку зорово-просторового сприйняття та координаціїза методикою «Пройди крізь лабіринт» праворуких дітей

Треба зазначити, що спостерігаючи за виконанням завдань ліворукими дітьми, ми побачили, що у багатьох випадках ліворукі діти досягають потрібних результатів обхідним шляхом, знаходячи найдивовижніші зовнішні та внутрішні засоби (запам'ятовування просторового образу літер через зв'язок їх із знайомими предметами, розрізняння просторових відношень "вгору - вниз" через асоціацію "сонце на небі - земля під ногами", визначення просторових співвідношень деталей предметів або власне предметів шляхом логічних висновків тощо).

Виходячи з аналізу представлених результатів, можемо констатувати, що у ліворуких першокласників показники рівня розвитку зорово-просторового сприйняття та координації на 20-30% нижче, ніж у дітей із провідною правою рукою. Це дає підстави стверджувати, що порушення в системі зорово-рухової координації, недостатній розвиток дрібної моторики значно ускладнюють процес адаптації до школи, утруднюють навчальну діяльність, призводть до численних помилок у вирішенні навчальних завдать і, таким чином, потребують проведення спеціальних корекційно-розвивальних впливів з боку психолога, педагога і батьків.

Для оцінки рівня розвитку логічного і творчого мислення були використані методики П. Торренса і Дж. Гілфорда. Аналіз результатів нашого попереднього дослідження особливостей творчого і логічного мислення школярів з різним типом мануальної асиметрії показав, що найбільш високі усереднені показники логічного мислення (за методикою Гілфорда) спостерігаються у праворуких учнів – 111,6 а у ліворуких першокласників дещо нижчі результати – 102,5. Найбільш високі усереднені показники творчого мислення (за методикою Торренса) спостерігаються навпаки у в групі ліворуких дітей – 115,4, а праворукі показали результат у – 104,3.

Результати проведеного нами дослідження підтверджують необхідність навчання, спрямованого на активацію не тільки вербального, а й образного компонента мислення.

Методика “Неіснуюча тварина” – діагностики актуального психічного стану молодших школярів доповнила результати попередніх методик. Для групи ліворуких учнів є характерними показники стану тривожності (розташування малюнка в нижньому кутку, різко продавлені лінії, видимі на зворотному боці, наявність штриховки всередині контуру фігури і її деталей), показники стану психологічного захисту (агресивні форми захисту: шипи, виступи, голки, гострі кути; підозрілість і побоювання: щити, заслони, лінії; тривожні форми захисту: затемнення, забруднення ліній контуру). Спрямованість захисту визначається відповідно його просторовому розміщенню. Верхній і бокові контури (наявні у ліворуких дітей) проти старших за віком, які мають реальну можливість здійснити примус. Відповідно, присутня і недиференційована боязкість, готовність до постійного самозахисту. Також на малюнках ліворуких школярів ми спостерігаємо показники астенізованості, низької енергетики і депресивності (дрібні малюнки, малу за обсягом кількість деталей фігури), показники агресивності (прямі символи агресії: кігті, дзьоби, зуби). Ступінь агресивності виражається кількістю, розміщенням і характером гострих кутів. Розміщення малюнка ближче до нижнього краю аркуша (чим ближче до нижнього краю, тим більше виражено) є показником низької оцінки.

Дещо інша картина спостерігалася в ході дослідження при аналізі малюнків праворуких школярів. Для праворуких школярів характерний високий рівень самооцінки. Показників підвищеного стану тривожності, астенізованості та низького рівня енергетики і депресивності у них не виявлено. Проте на малюнках діти зображують агресивні форми психологічного захисту (шипи, голки). Підозрілість і побоювання демонструються в вигляді подвоєних ліній верхнього і нижнього контурів – проти старших за віком, які мають реальну можливість здійснити примус і відповідно – захист від глузування молодших за віком і однолітків. Також в малюнках зображуються прямі символи агресії – зуби.

Задля наглядності основні результати ми узагальнили у таблиці 2.4. N=62

Таблиця 2.4

Основні параметри психологічних особливостей ліворуких дітей за методикою «Неіснуюча тварина», %

№	Показники	Експериментальна група			Контрольна група		
		Рівень прояву			Рівень прояву		
		високий	середній	низький	високий	середній	низький
1	самооцінка	17,7%	48,78%	34,15%	51,22%	21,95%	26,83%
2	агресивність	65,85%	19,51%	14,63%	78,05%	17,07%	4,88%
3	страхи	41,46%	39,02%	19,51%	19,51%	60,97%	19,52%
4	раціональність	21,95%	19,51%	58,54%	39,02%	43,09%	17,07%
5	комфортність	14,63%	41,46%	43,09%	26,83%	24,2%	46,34%
6	самостійність	7,87%	48,78%	46,34%	36,59%	29,27%	34,15%
7	Упевненість у собі	17,07%	31,71%	51,22%	48,78%	31,71%	19,51%
8	демонстративність	17,07%	75,61%	7,32%	19,51%	65,85%	14,63%
9	Ставлення до себе	7,32%	53,66%	39,02%	70,73%	14,63%	14,63%
10	астенічність	48,78%	29,27%	21,95%	26,83%	48,78%	21,95%
11	енергійність	21,95%	48,78%	39,27%	58,54%	34,15%	7,32%
12	тривожність	46,34%	31,71%	21,95%	14,63%	43,09%	41,46%
13	інфантильність	17,07%	56,1%	26,83%	39,02%	19,51%	80,49%
14	екстраверсія	58,54%	21,95%	19,51%	68,3%	14,63%	17,07%
15	інтроверсія	19,51%	21,95%	58,54%	17,07%	14,63%	68,3%
16	Творчі можливості	46,34%	34,14%	19,51%	26,83%	56,1%	17,07%
17	адаптивність	9,75%	46,34%	43,09%	43,09%	31,71%	24,2%
18	фантазування	51,22%	21,95%	26,83%	31,71%	51,22%	17,07%

Таким чином, можна констатувати, що:

— самооцінка ліворуких дітей значно знижена, ніж у праворуких дітей

— ліворукі діти менш агресивні

— показникі страхів ліворуких дітей перебільшують показники праворуких

— лівокурі першокласники менш раціональні, у них більш розвинута фантазія і творчі здібності

— у ліворуких дітей висока тривожність, вони менш упевнені у собі

— у них низькі показники адаптивності і викокі – за параметрами астенічності

— ліворукі діти менш самостійні.

Проведений аналіз соціальної зацікавленості дає змогу з'ясувати чи сприймають себе школярі "частиною групи" або "відокремленими" від інших. Ліворукі учні малюють кружечок, який позначає "Я", за трикутником, тобто вони не сприймають себе частиною цілого.

Більшість праворуких дітей розміщують втілення свого "Я" всередині, деякі – поза трикутником, це дає змогу констатувати, що більшість учнів сприймає себе частиною цілого, хоча деякі діти не сприймають себе частиною групи.

Таким чином, аналіз результатів дослідження щодо виявлення "Соціального "Я" дав можливість констатувати, що ліворукі діти почувають себе найменш соціально адаптованими, ніж праворукі учні.

Ліворукі учні, в силу свого психофізіологічного розвитку, більш чутливі, мають знижені можливості адекватно реагувати на ситуацію і знаходити вихід у ситуації фрустрації, більш схильні до самозвинувачування, потребують допомоги у складних життєвих ситуаціях, виявляють занижену самооцінку і невпевненість у собі.

2.3. Загальні риси та прояви дезадаптації ліворуких дітей в процесі навчальної діяльності

Теоретичний аналіз наукових досліджень з проблеми навчання і виховання дітей-лівшів і ліворуких довів, що лівшество і ліворукість є результатом структурно-функціональної організації діяльності мозку. Функціональна асиметрія мозку визначає специфіку розвитку когнітивної, емоційно-вольової і мотиваційної сфер особистості, обумовлює специфіку навчання, виховання й адаптації дітей цієї категорії у початковій школі.

Школа, навчання, особливо в перші місяці, в перший рік вимагають від дитини тривалого напруження, викликають сильне стомлення, пред'являють підвищені вимоги до особистісних якостей. Новий колектив, нові друзі, нові вимоги - це зовсім не просто для будь-якої дитини, а для ліворуких - тим більше, адже особливості асиметрії впливають і на характер реакції організму на будь-які зовнішні впливи.

Період пристосування до школи (період адаптації) досить тривалий за часом - 4-6 тижнів. А наші опитування показують, що батьки "відводять" на адаптацію не більше однієї-двох тижнів, вчителі - більше - дві-три тижні. В цей період важко все: і наступні один за одним нові уроки (потрібно швидко переключатися з одного незвичного виду діяльності на інший, настільки ж незвичний), і значна статичне навантаження (потрібно сидіти у відносно нерухомій позі, не крутячись), і незнайомі діти (добре ще тим, хто ходив в дитячий сад, а як впоратися з незручністю тим, хто був до школи вдома з бабусею чи мамою?).

Загалом ліворукі діти мають деякі особливості адаптації, їм ще важче, ніж іншим, тому що для них характерні підвищена емоційність і вразливість. Крім того, високий рівень тривожності поєднується у ліворуких дітей із збудливістю, чутливістю, невпевненістю в собі, відповідальністю, сумлінністю, а також хорошим розумінням соціальних нормативів. Необхідно підкреслити, що ліворукі діти орієнтовані на спілкування. Саме спілкування з однолітками служить для них джерелом позитивного емоційного підкріплення, в якому ці діти дуже потребують.

Виникнення конфліктів у взаєминах з дорослими і однолітками є для лівшів дуже сильним психотравмувальним чинником і створює додаткові труднощі в процесі адаптації до школи. Багато батьків і вчителі скаржаться на підвищену емоційність шульги (вони швидко і "по дрібницях" ображаються, сильно переживають будь різко сказане слово, дуже чутливі до образ і нерозуміння однолітків). Ми не випадково написали "скаржаться", це дійсно так, і швидше за все ці скарги - результат нерозуміння особливостей дитини,

бажання бачити його таким, як усі. І дослідники, і батьки, і вчителі часто підкреслюють схильність ліворуких дітей до усамітнення, труднощі контактів не лише з дорослими, а й з однолітками.

Зорово-просторові функції у шульг, як і у праворуких, виконуються правою півкулею головного мозку, в той час, як завдання по візуально-просторового орієнтування краще виконуються такими дітьми лівою рукою. Тому переучування ліворуких дитини часто позначається не тільки на її мовленнєвих здібностях, але і порушує процес оволодіння орієнтуванням у просторі, так як пригнічуються функції правої півкулі. При цьому страждає зорово-рухова координація, вміння аналізувати просторові відносини між об'єктами, послаблюється увага, уповільнюється темп інтелектуальної діяльності.

Першокласники-лівші значно відстають від правшів у розвитку тонко координованих рухів руки. У них часто спостерігається тремор, руху нечіткі, повільні, незручні. Нерідко дитині для виконання завдання необхідно кілька спроб, під час роботи вона напружена, нервується, рухи скуті.

Дослідження зорово-моторної координації ліворуких першокласників показали труднощі копіювання, які проявляються в порушенні пропорцій, розмірів, напрями рухів. При копіюванні фігур лінії «тремтячі», з розривами, додатковими штрихами, відзначаються неточності з'єднання кутів фігур. Час виконання завдань з копіювання значно перевершує час аналогічної роботи правшів.

Ліворукі діти емоційно чутливі, вразливі, тривожні, образливі, дратівливі, у них знижена працездатність і підвищена стомлюваність. У дітей з вимушеною ліворукістю майже завжди можна спостерігати зниження адаптивних можливостей, підвищену збудливість, тривожність, неврозоподібні розлади. Характерним для ліворуких дітей можна вважати асинхронний розвиток деяких психічних функцій: випередження емоційно-вольових і відставання у розвитку психомоторних функцій та просторового сприйняття.

Для підвищення ефективності навчання ліворуких необхідно якомога частіше звертатися до можливостей правої півкулі, щоб повніше використовувати притаманні їй особливості: велику швидкість і емоційність сприйняття, узагальненість, цілісність, образність, залучення мимовільної пам'яті. З цією метою на заняттях з такими дітьми корисно використовувати різні моделі, макети і схеми

Проведене дослідження психологічних особливостей ліворукої дитини дозволило виявити зв'язок найбіш значуших особистісних параметрів та особливостей адаптації, показники якого наведені у таблиці 4.

Кореляція якостей особистості з особливостями адаптації першокласників до навчальної діяльності

Таблиця 2.5.

Кореляція якостей особистості з особливостями адаптації першокласників до навчальної діяльності

Параметри	**Особливості адаптації**	
	Значення коефіцієнту кореляції	
	Ліворукі діти	**Праворукі діти**
самооцінка	**0,916**	**0,929**
агресивність	**0,695**	**0,594**
страхи	**0,638**	**0,531**
раціональність	**0,451**	**0,872**
комфортність	**0,560**	**0,682**
самостійність	**0,594**	**0,640**
Упевненість у собі	**0,774**	**0,908**
демонстативність	**0,567**	**0,516**
астенічність	**0,619**	**0,413**
енергічність	**0,598**	**0,672**
тривожність	**0,873**	**0,711**
інфантильність	**0,484**	**-0,678**
Творчі здібності	**0,626**	**0,433**
фантазування	**0,224**	**0,386**
мотивація	**0,842**	**0,964**

В результаті констатувального етапу експерименту було конкретизовано специфічні труднощі, загальні закономірності навчання й адаптації ліворуких дітей:

1) чинниками ризику, які значно ускладнюють процес адаптації і навчання цих дітей у початковій школі, є: невідповідність функціональних можливостей ліворуких дітей і ліворуких вимогам педагогів (традиційна система навчання орієнтована на розвиток вербальної, раціональної лівої півкулі мозку), недорозвинення необхідних міжпівкульових та внутрішньопівкульових зв'язків у процесі розвитку мозкових структур (пропоновані школяру вимоги випереджують його вікову готовність до виконання поставлених завдань); несформованість системи професійних мотивів і переконань педагогів щодо важливості індівідуальної роботи з цією категорією дітей; відсутність ефективної роботи вчителів з батьками ліворуких дітей з профілактики виникнення труднощів у вихованні і навчанні; невміння педагогів проводити первинну діагностику індивідуальних особливостей дітей цієї категорії і на цій підставі визначати мету і завдання педагогічної взаємодії, проводити аналіз навчальних можливостей дітей, використовувати різноманітні, індивідуальні форми роботи на уроці;

2) найбільш значущими труднощами і проблемами в навчальній діяльності є: порушення в системі зорово-рухової координації, недостатній розвиток дрібної моторики, повільний темп читання і діяльності на уроці, зниження емоційно-вольового контролю;

3) психологічними причинами труднощів дітей-лівшей і ліворуких у початковій школі є: розбіжність домінування функцій у моторному, зоровому і слухомовному аналізаторах, нестабільна окодомінантність, незакінчений процес формування латерального профілю у дітей; занижені можливості адекватного реагування на стресові ситуації.

Таким чином, навчаючи і виховуючи ліворуку дитину потрібно пам'ятати, що ні в якій ситуації він не повинен відчувати негативне ставлення

до ліворукості. Ліворука дитина, як правило, швидко стомлюється, а значить, день дитини повинен бути побудований так, щоб не було перевантаження і перевтоми.

Знання особистісних і психологічних особливостей ліворуких першокласників необхідно батькам, щоб найбільш ефективно організувати пізнавальну діяльність дитини-лівші і ефективно подолати труднощі у навчанні та ускладнення адаптації до школи.

Специфіка пізнавальної діяльності ліворуких першокласників повинна враховуватися педагогами та психологами при організації навчання ліворуких дітей у масових і спеціальних освітніх установах. Саме такий комплексний підхід допоможе ліворукій дитині адаптуватися в колективі, відчути свою успішність і впоратися з труднощами шкільного навчання.

РОЗДІЛ 3
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ЛІВОРУКИХ ДІТЕЙ

3.1. Програма корекційно-розвивальних занять з ліворукими дітьми в процесі Їх адаптації до умов навчання у школі

Функціональні особливості ліворуких дітей, такі як труднощі здійснення зорово-моторних координації, порушення просторового сприйняття, підвищена стомлюваність і знижена працездатність, тривожність і збудливість, не можуть не викликати цілий ряд шкільних труднощів. Але якими б не були труднощі, найчастіше це труднощі навчання письма (рідше письма та читання разом).

У діяльності ліворукої дитини особливості організації його пізнавальної сфери можуть мати такі прояви:

1. Знижена здатність зорово-рухової координації: діти погано справляються із завданнями на змальовування графічних зображень, особливо їх послідовності, насилу отримують рядок при листі, читанні, як правило, мають поганий почерк.

2. Недоліки просторового сприйняття і зорової пам’яті, труднощі при аналізі просторових співвідношень: у шульги часто відзначається спотворення форми і пропорції фігур при графічному зображенні, дзеркальність письма, пропуск і перестановка букв при листі, оптичні помилки, змішання на листі близьких по конфігурації букв (т-п, м-л, н-к, і-н), помилки при визначенні правої і лівої сторін, при визначенні розташуванні предметів у просторі (під-над, на-за і т.д.)

3. Особлива стратегія переробки інформації, аналітичний стиль пізнання: для шульги характерна по елементна робота з матеріалом, розкладання його "по поличках", на підставі такого докладного аналізу

будується цілісне уявлення про об’єкт діяльності. Цим багато в чому пояснюється повільність ліворуких дітей, так як для повного сприйняття чи розуміння їм необхідна більш тривала поетапна проробка матеріалу.

4. Слабкість уваги, труднощі переключання і концентрації.

5. Мовні порушення: помилки звуко - буквеного аналізу.

Однією з найбільш важливих особливостей ліворуких дітей є їх емоційна чутливість, підвищена вразливість, тривожність, уразливість, дратівливість, а також знижена працездатність і підвищена стомлюваність. Це є наслідком не тільки специфіки міжпівкульової асиметрії, а й спроб перенавчання, яких не уникли багато дітей - лівші (декстрастрес). Крім того, важливе значення може мати і той факт, що приблизно у 20% ліворуких дітей в анамнезі відзначаються ускладнення в процесі вагітності та пологів, родові травми.

Постановка техніки письма у шульги специфічна: для ліворуких дітей однаково незручно як нахил праворуч, так і ліворуч, він буде загороджувати собі рядок робочою рукою. Тому слід ставити руку так, щоб рядок була відкритий. Рекомендується розворот зошита в правий бік і прямий (без нахилу) листок. При цьому спосіб тримання ручки може бути різним: звичайним, як у правшів, або інвертованим, коли рука розташована над рядком і зігнута у вигляді гачка.

У вирішенні проблем конкретного школяра або при визначенні оптимальних умов його навчання та розвитку всі зацікавлені дорослі спільно розробляють єдиний підхід, єдину стратегію психолого-педагогічного супроводу.

Діяльність психолога в рамках супроводу передбачає:

– здійснюваний спільно з психологами аналіз шкільного середовища з точки зору тих можливостей, які воно надає для навчання та розвитку школяра, і тих вимог, які воно пред'являє до його психологічних можливостей і рівню розвитку;

– визначення психологічних критеріїв ефективного навчання і

розвитку школярів;

– розробку і впровадження певних заходів, форм і методів роботи, які розглядаються як умови успішного навчання і розвитку школярів;

– приведення цих створюваних умов в деяку систему постійної роботи, що дає максимальний результат.

Таким чином, супровід представляється надзвичайно перспективним теоретичним принципом і з точки зору осмислення цілей і завдань психологічної практики, і з точки зору розробки конкретної моделі діяльності психолога, яка може бути впроваджена та успішно реалізована не в одиничному авторському виконанні, а як масова технологія роботи, зокрема з дітьми молодшого шкільного віку.

В нашій роботі супровід розглядається як процес, як цілісна діяльність практичного шкільного психолога, в рамках якої можуть бути виділені три обов'язкових взаємопов'язаних компоненти:

1) систематичне відстеження психолого-педагогічного статусу дитини та динаміки його психічного розвитку в процесі навчання;

2) створення соціально-психологічних умов для розвитку особистості учнів і їх успішного навчання;

3) створення спеціальних соціально-психологічних умов для надання допомоги дітям, які мають проблеми в психологічному розвитку, навчанні.

Успішна реалізація психологічного супроводу адаптації дитини до учбової діяльності, можлива лише при достатній готовності членів педагогічного колективу до сприйняття всіх ймовірних аспектів і чинників шкільної дезадаптації і до співпраці з психологом, який у свою чергу, повинен мати високий рівень як професійної, так та соціальної компетенції.

Виходячи з вищенаведених характерних ознак ліворуких дітей у молодшому шкільному віці, мі дійшли висновку що психологічний супровід адаптації дітей до навчальної діяльності має включати наступні напрямки роботи:

- психодіагностичний;

- корекційно-розвивальний;
- консультативно-просвітницький.

Необхідно зазначити, що запропоновані напрями психолого-педагогічного супроводу адаптації ліворуких дітей до навчання у школі мають складати узгоджену, послідовну і цілеспрямовану систему роботи з усіма суб'єктами (вихованцем, педагогічним колективом, батьками, навчальним класом) педагогічного процесу процесу.

Форми практичної реалізації напрямів психологічного супроводу процесу адаптації ліворуких дітей до навчальної діяльності:

Психодіагностичний напрям психолого-педагогічного супроводу спрямований на визначення певного типу асиметрії півкуль головного мозку, виявлення лівшества та супутніх специфічних ознак психічної діяльності з метою їх подальших корекції та розвитку. Доцільно провести психодіагностику і сформувати групу для корекційно-розвивальних занять на початку навчального року у перші 2 тижні вересня.

Корекційно-розвивавальний напрям представляє собою найбільш складний, великий тривалий блок роботи в межах психологічного супроводу адаптації ліворукої дитини до навчання у школі й охоплює період 2-6 місяців. Доцільно, на нашу думку проводити заняття на початку чверті у перший тижні навчання та наприкінці, коли нервово-психчна напруга особливо зростая, і процес адаптації значно ускладнюється.

Корекційно-розвивавальна робота передбачає активний вплив на особистість з метою формування в неї певних психологічних особливостей, необхідних для подальшого становлення і. Мета корекційно-розвивавального впливу на оптимізацію психічного розвитку ліворукої дитини визначається через розуміння онтогенетичних і нейропсихологічних закономірностей її психологічного розвитку як активного діяльного процесу, що реалізується у співпраці із дорослим.

Основною стратегією корекційно-розвивального напряму психологічного супроводу є надання допомоги, що орієнтована на індивідуальні особливості психіки ліворукої дитини, її специфічні можливості і в цілому на унікальність її психічного й особистісного розвитку.

Таким чином, організація корекційної і розвивальної роботи має здійснюватись у межах таких положень:

1. Зміст розвиваючої роботи, перш за все, відповідає тим компонентам психічного розвитку, формування і повноцінний розвиток яких на даному віковому етапі найбільш актуальне.

2. Зміст корекційної роботи, перш за все, відповідає тим компонентам психічного розвитку, рівень яких не відповідає віковим вимогам і являє собою проблемні зони, що стримують розвиток особистості та є психологічними детермінантами ускладнень процесу адаптації до навчальної діяльності.

3. Корекційно-розвивальна робота має бути організована лише за підсумками проведення психодіагностичних зрізів.

Зміст корекційно-розвивальних заходів повинен забезпечувати цілісний вплив на розвиток пізнавальної і особистісної сфери ліворукої дитини. Не зважаючи на певні проблемні точки кожної дитини для ефективного психічного розвитку і подолання труднощів у навчанні працювати треба зі всією особистістю ліворукої дитини в цілому, у всій різноманітності її мотиваційних, емоційних і поведінкових проявів.

Формами корекційно-розвивальної роботи виступають організація психологічного розвивального середовища (корекційно-розвивальні групи, тренінгові зустрічі, використання психологічних розвивальних технологій), реалізація корекційних програм з найважливіших проблем та завдань розвитку ліворуких дітей, які можуть здійснюватись як у формі групової (психологічні ігри, рольові ігри, психогімнастика), так й індивідуальної діяльності.

Розвиваюча діяльність психолога орієнтована на створення соціально-психологічних умов для цілісного психологічного розвитку дитини, а психокорекційна - на рішення в процесі такого розвитку конкретних проблем навчання, поведінки або психічного самопочуття. Вибір конкретної форми визначається результатами психодіагностики.

Зміст корекційно-розвивальної роботи має забезпечувати цілісне вплив на особистість дитини [14].

Розглянемо коротко ще кілька вимог, відповідно до яких потрібно будувати корекційно-розвиваючу роботу в школі.

Перш за все – добровільність участі в них дитини. При плануванні змісту корекційно-розвиваючої роботи необхідно враховувати не тільки і не стільки вікові уявлення про потреби, цінності та особливості, а й активно спиратися на знання особливостей того соціального та культурного середовища, до якого належать школярі, їх власні індивідуальні особливості та потреби.

Нарешті, важливий організаційний момент: необхідно дотримуватися послідовність і спадкоємність у формах і методах проведеної в школі корекційно-розвиваючої роботи.

Психокорекційна робота може здійснюватися як у формі групової, так і індивідуальної діяльності.

Вибір конкретної форми роботи залежить від характеру проблеми (можуть бути протипоказання для групової роботи), віку дитини, його побажань. Для неї також зберігає своє першорядне значення принцип цілісного впливу, хоча очевидно, що вибір пріоритетних напрямків роботи необхідний.

У роботі з молодшим віком М.Р. Бітянова виокремлює наступні пріоритети [14]:

1-4 класи - розвиток пізнавальної активності, здатності до взаємодії та співробітництва.

Загальний задум – створити безпечну, доброзичливу атмосферу для дитини, в якій дитина буде почувати себе зрозумілою і прийнятною. В цій атмосфері діти набувають важливі життєві навички:

– вміння слухати іншу людину;

– вміння подолати збентеження, почати і підтримати розмову;

– вміння усвідомлювати, виражати свої почуття і розуміти почуття інших;

– вміння приєднатися до групи, познайомитися;

– вміння дискутувати.

Загальна схема корекційно-розвивальних занять

1-ий етап. Забезпечення успішності адаптації до шкільного навчання (1-ий клас, 1-ше півріччя).

Спостереження фахівців показують, що період адаптації до школи важкий для всіх без винятку дітей, оскільки вступ до школи і початковий період навчання викликають перебудову всього способу життя і діяльності дитини. Зміна режиму дня, включення в шкільний колектив, навчальна діяльність, нові обов'язки, новий статус у сім'ї - усі ці чинники впливають на психіку дитини і її організм. У складнішому положенні через свої психологічні й фізіологічні особливості в початковий період навчання знаходиться ліворука дитина.

Для повноцінного включення дитини в навчально-виховний процес необхідно укріплювати її психіку, розвивати емоційно-вольову сферу, знімати гостроневротичні реакції, нейтралізувати страхи і емоційно-негативні переживання. З цією метою можна використовувати елементи психогімнастики.

Психогімнастика - це курс спеціальних занять (етюдів, вправ, ігор), спрямованих на оволодіння елементами саморозслаблення і умінням виражати різні емоційні стани. Психогімнастика включає елементи емоційно-комунікативного і акторського тренінгу, аутотренінгу й елементи групової психотерапії. Заняття будуються за певною схемою і складаються з 4-х частин:

І частина. Розминка.

Мета: подолати інертність фізичного і психічного самопочуття, підняти м'язовий тонус, підвищити увагу й інтерес дітей до заняття, налаштувати на активну роботу і контакг один з одним.

ІІ частина. Психом 'язове тренування.

Мета: зняття психоемоційної напруги шляхом чергування протилежних за характером рухів, що супроводжуються, поперемінно, м'язовою напругою і розслабленням; збалансування психічної й рухової активності дітей, навіювання бажаного настрою, поведінки і рис вдачі.

ІІІ частина. Мімічні й пантомімічні етюди на вираження окремих якостей характеру й емоцій.

Мета: виразне зображення і розуміння окремих емоційних станів, пов'язаних з переживанням тілесного і психічного комфорту або ж його відсутністю, що виникають під впливом соціального середовища.

ІV частина. Завершення.

Мета: закріплення почуття приналежності до групи, до колективу.

Набір до групи психогімнастики здійснюється з урахуванням не-йродинамічних властивостей нервової системи і психоемоційних особливостей особистості дитини (емоційні розлади, викликані синдромом тривоги, депресією, ейфорією і дисфорією).

В групі повинно бути не більше 6 чоловік.

Ефект корекційних дій виявляється в зниженні тривожності, в появі бажання вчитися, спілкуватися з однолітками.

Оцінюють досягнуті результати методом психодіагностики (тест "Тривожність", анкета-опитувальник, спостереженням за поведінкою і станом здоров'я дітей).

Особливо ефективними для корекційно-розвивальних впливів наступні вправи (їх можна використовувати комбінуючи варіанти)

Вправи.

Координація дихання

Найбільш глибинні проблеми - це проблеми дихання. Часто запинки мови пов'язані з підвищеним тонусом м'язів дихальних шляхів та взаємодії м'язів тіла і гортані зокрема. Діти з труднощами нейропсихологічного розвитку не можуть одночасно писати і говорити, говорити і дихати. Мета - домогтися плавної роботи м'язів і координації її з диханням. Необхідно стежити за плавністю вдиху і видиху на рахунок.

Починаємо виконання вправ з рахунку 1-2-3. Доводимо до рахунку 1-7. Вся зарядка повинна бути не більше 3-5 хвилин. Протягом дня бажано повторити вправи 2-3 рази.

Необхідно стежити за тим, щоб діти не відчували запаморочення, а тому потрібні індивідуальні відпрацювання. Педагог повинен підійти і послухати кожного. Будинки діти тренуються з батьками. Дітям, у яких траплялися судоми або у яких коштує діагноз «судомної готовності», перед початком занять необхідно проконсультуватися у невропатолога.

Вправа 1. Ноги на ширині плечей, руки вздовж тіла. Руки вгору - вдих, опустили - видих.

Вправа 2. та ж. Руки в сторони - вдих, обійнятися із зусиллям - видих.

Вправа 3. та ж. Руки вгору - вдих, опустили в нахилі - видих.

Вправа 4. лежачи на спині, руки вздовж тіла. Руки вгору - вдих, опустили вниз - видих.

Вправа 5. сидячи на підлозі ноги вперед. Лягти - вдих, сісти - видих.

Гра в гонки

Робимо з фантиків фішки - гоночні машини і змагаємося, хто далі силою свого видиху відправить фішку за стартову лінію.

Крім того, як дихальні вправи ми рекомендуємо пускати будинку бульбашки в стакан з рідиною, пускати мильні бульбашки і надувати кульки і гумові іграшки.

Коли дихальна частина закріплена, можна переходити до наступного етапу.

2-ий етап. Формування довільності психічних процесів.

Проблема недостатнього розвитку довільних процесів учнів початкової школи викликає цілу низку навчальних проблем: погану дисципліну і невміння працювати самостійно, виникнення психоемоційної напруженості, підвищену стомлюваність та інші.

Проведення корекційних заходів щодо формування довільності психічних процесів зумовлене ще й тим, що до семи років система довільних регуляцій тільки починає формуватися. А у зазначених дітей вона має або характер розвитку, що запізнюється, або такий, що

відхиляється від норми через особливості домашнього виховання (гіперопіку, вседозволеність). Такі умови виховання інфантилізують дитину, утруднюють формування самостійності та зумовлюють затримку в розвитку довільності психічних процесів.

Критерієм відбору в корекційні групи є несформованість довільної уваги, пам'яті; гіперактивність учнів тощо. Заняття проводять підгрупами або індивідуально, з урахуванням рівня розвитку довільності психічних процесів.

Структура занять

– *І частина. Вступна.* Ігри та вправи, що сприяють умінню діяти за правилом.

Формування статичної навантаження і правильний розподіл тонусу в м'язах тіла і кінцівок

Всі нижчеописані вправи виконуються в дуже повільному темпі.

Вправа 1. стоячи, ноги разом, руки вздовж тулуба. Потягування якомога вище з завмиранням у верхній точці.

Вправа 2. стоячи, ноги на ширині плечей, руки вздовж тулуба.Потягування руки в сторони, стоячи навшпиньках із завмиранням.

Вправа 3. стоячи, ноги на ширині плечей. Одночасний мах в бік рукою і ногою.

Вправа 4. лежачи на спині. Повільне піднімання однієї ноги, потім другий, потім двох відразу.

Вправа 5. лежачи на спині, ноги підняті і зігнуті в колінах. Їзда на велосипеді.

Вправа 6. лежачи на спині, в руках маленькі гантельки. Руки зігнуті на рівні грудей. Розгинати і згинати руки в ліктьових суглобах.

Вправа 7. лежачи на спині. Перекати через праве і ліве плече.

Вправа 8: лежачи на спині. «Берізка».

Вправа 9. лежачи на спині, ноги зігнуті в колінах, приведені до тулуба, руки обхоплюють ноги. Качательние руху вперед-назад і вправо-вліво.

Вправа 10. Перекиди.

Вправа 11. стоячи на четвереньках. Повзання вперед-назад і вправо-вліво.

Вправа 12. на четвереньках. Стояти на одному коліні з витягнутою рукою вперед (спочатку з тієї ж, потім з протилежної, потім обидві руки).

Вправа 13. Нахили в сторони і вперед.

Вправа 14. одна дитина стоїть на руках, інший тримає його за ноги. Ходьба на руках. Прямим і перехресним кроком руками.

Для формування перекреста можна намалювати на підлозі або спеціальному килимку положення рук. Права рука - червоний колір. Ліва рука - синій. Це ж пристосування стане в нагоді і для наступної вправи.

Вправа 15: стоячи на ногах, руки тримаються за гомілковостопні суглоби. Ходьба прямим і перехресним кроком.

Вправа 16. Стрибки. Хто далі і вище з місця. На правої, лівої, обох ногах.

Гра «Пластилінові люди»

Потрібно рухатися, як пластилінові люди, у яких дуже плавні рухи.

Ігри з повітряною кулькою

Повітряна кулька переважніше м'ячика, тому що він летить повільніше і за ним легше стежити.

Ця серія вправ коригує формування полів зору і конвергенцію очей.

Вправа 1. Ловити повітряну кульку, який кидає викладач. Кидати зверху, знизу, праворуч, ліворуч. Повітряних кульок може бути декілька.

Вправа 2. Відбивати правою і лівою руками повітряна кулька, підвішений за мотузочку.

Вправа 3. Відбиття повітряної кульки по черзі правою і лівою руками, як при грі в бадмінтон.

Вправа 4. Носити по кімнаті повітряну кульку, який лежить на переніссі.

II частина. Основна.

1. Вправи, ігри й завдання на розвиток довільної уваги, пам'яті.

Гра «Порожнє місце».

Завдання гри. Формування вольових якостей і оволодіння своєю поведінкою. На відміну від попередніх ігор, дошкільникам пропонується не уявна ситуація, а конкретне завдання, вирішення якого вимагає від дитини мобілізації її зусиль. Дитина повинна сама обрати собі партнера, виражаючи, тим самим, симпатію одному з однолітків. Наявний елемент змагання стимулює дитину бути дуже уважною, зібраною, а також не порушувати правил поведінки у спільній діяльності.

Опис гри. Діти беруться за руки, стають в коло і сідають на підлогу обличчям всередину кола. Дорослий, перебуваючи за колом, обходить його, промовляючи: *"Вогонь горить, вода кипить, тебе сьогодні будуть мити, не буду я тебе ловити!"* Діти повторюють за ним слова. На останньому слові дорослий торкається кого-небудь з дітей, просить, щоб ця дитина встала, обернулася до нього обличчям, а потім говорить: *"Раз, два, три - біжи!"* - і показує, у якому напрямі потрібно бігти за колом, щоб першим зайняти місце, що звільнилося. Дорослий і дитина з різних боків оббігають коло. Дорослий дає малюкові можливість першому зайняти вільне місце і знову стає ведучим. Він ще раз обходить коло і повторює слова, даючи дітям можливість засвоїти правила гри. Вибравши іншу дитину, дорослий цього разу прагне першим

зайняти місце в колі. Тепер дитина стає ведучою і сама обирає собі партнера по змаганню. Так по черзі діти змагаються один з одним.

Правила гри 1. Обирати в партнери того, хто ще жодного разу не бігав.

2. Бігти по колу в протилежні сторони. 3. Той, хто не встиг зайняти місце в колі, стає ведучим.

Гра « Хто розбудив ведмедика?»

Завдання гри. Навчити дітей прислухатися до навколишніх звуків, цілеспрямовано сприймати і розрізняти їх.

Опис гри. Діти разом з дорослим сідають на стільчики, що стоять півколом. Навпроти них - вільний стілець. Дорослий підкликає до себе одну дитину, бажано активнішу, дає їй іграшкового ведмедика, пропонує сісти спиною до решти дітей на вільний стілець і не повертатися, доки її не покличуть. Дорослий пояснює, що ця дитина заколисуватиме ведмедика, а хтось інший його будитиме. "Ведмедик сам повинен здогадатися, хто його розбудив, підказувати йому не можна ", - говорить дорослий.

Діти разом з дорослим співають колискову пісню, ведмедик "засинає". Але настав ранок, треба розбудити ведмедика. Дорослий вказує рукою на дитину, не називаючи її на ім'я, і пропонує чітко і достатньо голосно вимовити слова: "Ведмедику, ведмедику! Досить спати, час вставати!" (Діти мають дотримуватися повної тиші і не підказувати ведмедику), а дитині з ведмедиком - підійти до дітей, знайти серед них того, хто вимовив слова, і віддати йому ведмедика. Потім вибирають нову дитину, яка заколисуватиме ведмедика, і гра починається спочатку.

Правила гри

1. Укладає і будить ведмедика тільки той, на кого вкаже дорослий.

2. Коли ведмедик спить і коли його будять, треба дотримуватися повної тиші.

3. Не підказувати ведмедику, хто його будив.

4. На активні ролі вибирають тільки тих, хто виконує всі правила гри і дотримується тиші.

Гра « Впізнай мене».

Завдання гри. Формування цілеспрямованого сприйняття звуків. Ця гра складніша за попередню, оскільки тут дітям потрібно буде не тільки впізнати голос дитини, але й визначити, яка іграшка видає той або інший звук. Адже звуку, що відтворює предмет, для дитини "не існує" окремо від зовнішнього вигляду предмета, впізнати предмет тільки за звуком дитині ще важко.

Опис гри. Для гри необхідно три озвучені іграшки, контрастні за тембром і характером звучання, наприклад, брязкальце, дзвоник, дитяча гармошка, барабан, гумова іграшка з пищиком.

Спочатку дорослий пропонує дітям послухати, як звучать іграшки, подивитися на них. Потім діти встають в коло, дорослий обирає дитину, яка встає на середину кола, і зав'язує їй очі. Діти рухаються по колу, примовляючи що-небудь ритмічне. З останніми словами всі зупиняються, настає повна тиша і хто-небудь з дітей (до кого доторкнеться рукою дитина, що водить) питає: *"Хто я? Назви мене".* Дитина, що знаходиться в колі, повинна назвати ім'я того, хто вимовив ці слова. Якщо загадка відгадана правильно, обидві дитини встають у коло, а водити починає інша дитина. Вся процедура повторюється знову, змінюється лише загадка. Тій дитині, до якої ведучий доторкнувся рукою, дорослий дає одну з озвучених іграшок. *"Послухай і відгадай, яка з іграшок у мене в руці? "* - запитує дитина і створює чистий звук середньої гучності. І так далі.

Правила гри

1. Намагатися запитувати так, щоб неважко було дізнатися, хто говорить або яка іграшка звучить.

2. Правильно ходити по колу, вчасно зупинятися, дотримуватися повної тиші.

Гра «Звукові загадки».

Завдання гри. Навчитися не тільки відгадувати, який предмет звучить, а й передавати характер звуку словом або голосом. Це вчить дитину не тільки розрізняти, а й відтворювати звук.

Опис гри. Дорослий показує дітям підготовлені для гри предмети і пропонує відгадати загадки: він за допомогою іграшок видаватиме звуки, а діти, не бачивши предмета, повинні відгадати, що звучить. Іграшки загороджують ширмою, діти дотримуються повної тиші. Коли іграшка перестане звучати, потрібно хором сказати такі слова: *"Голосок ми твій впізнали і загадку розгадали. Ти... "* (назвати іграшку). Розгадавши загадку, діти разом з дорослим повинні позначити словом і передати (відтворити) звуконаслідуванням характер почутого звуку.

Загадавши 2-3 загадки, дорослий змінює організацію гри. Тепер за ширму сідає хтось з дітей і примушує звучати яку-небудь іграшку. Відгадують загадку всі діти, але відповідає тільки та дитина, яку назве дорослий.

Правила гри

1. Суворо дотримуватися тиші, уважно слухати, як звучить предмет.

2. Говорити відгадку тільки після слів *"...загадкурозгадали. Ти.. "*. Вголос говорять відгадку тільки ті, кого просить дорослий.

Гра «Зустрічайте гостей»

Завдання гри. Навчити дітей виділяти звук серед інших і сприймати його як сигнал якої-небудь дії або події.

Опис гри. Дітям пропонують відрізнити на слух три звуки, кожний з яких сигналізує про появу нового гостя. Сигнали різняться за тембром, висотою і характером звучання (переривчасте, протяжне тощо). Дорослий говорить: *"Давайте пограємо сьогодні так, ніби ми господарі й чекаємо гостей, які покажуть нам щось веселе і цікаве. Сьогодні до нас прийдуть два "Петрушки ", дві лялечки і два зайчики. Ви по черзі будете то гостями, то господарями "*. Дітям показують іграшки і те, що вони уміють робити (танцювати, стрибати). *"А зараз слухайте ізапам 'ятовуйте, як господарі дізнаватимуться, який гість зараз з 'явиться. Якщо ви почуєте такий звук* (гармошка), *знайте, що зараз з 'являться "Петрушки ". Якщо ви почуєте ось таку музику* (звучить зразок музичного фрагменту), *знайте до нас йдуть*

лялечки. Ну, а якщо звучить такий звук (бубон), *знайте, до нас прискакали зайчики ".* Можна повторити всю інструкцію ще раз. Як тільки прозвучить сигнал, всі діти дружно кличуть гостей і пропонують їм увійти. Якщо відгадано правильно, гості увійдуть і покажуть, що вони вміють робити. Всі діти по черзі виконують ролі гостей і господарів. Звуковий сигнал дає сам дорослий, заховавши звукову іграшку за ширмою.

Правила гри

1. Господарі повинні вгадати, хто з гостей зараз увійде, і покликати їх.

2. Кожен гість повинен уважно слухати сигнали і, почувши свій, приготуватися, але не виходити або не вставати з місця, поки господарі його не покличуть.

3. Кожен гість може сам придумати, що показати господарям.

Гра «Раз, два, три - говори!»

Завдання гри. Навчити дітей виділяти декілька різних умов вирішення завдання й враховувати їх при виконанні ігрових дій. Одні з цих умов вимагають пізнавальної активності, а інші - вольових зусиль.

Опис гри. Як ігровий матеріал використовують картинки, що відображають наочне оточення дитини (речі, тварин, одяг, дерева тощо).

Дорослий пропонує дітям пограти з картинками: *"Я показуватиму їх по одній, а ви- називатимете. Тільки називати потрібно після мого сигналу. Спочатку уважно подивитеся, що намальовано, і пригадаєте, як це називається. Але нічого не говоріть, доки я не скажу: "Раз, два, три — говори!" Хто перший правильно назве картинку після мого сигналу, той її і отримає. Давайте спробуємо ".* Перед останнім словом *("говори!")* витримується невелика пауза. Той, хто перший правильно називає картинку, отримує її. Необхідно мати дублікати картинок на той випадок, якщо відразу декілька дітей дадуть правильну відповідь.

Потім гра змінюється. Відгадувати пропонують не всім дітям одночасно, а двом-трьом. Групи формують в порядку черговості. В кінці гри дорослий просить підняти руки тих дітей, які не виграли жодної картинки.

"Чому вам нічого не дали? Як ви думаєте?" У делікатній формі дітям треба дати зрозуміти, що причина неуспіху в їхній неуважності.

Правила гри

1. Перш ніж дати відповідь, потрібно уважно подивитися на картинку і пригадати, як називається зображений предмет.

2. Називати предмет можна тільки після слів: *"Раз, два, три - говори!"*

Гра «Що дістати тобі, друже?»

Завдання гри. Розвиток осмисленого цілеспрямованого запам'ятовування і пригадування предметів. Гра сприяє також розширенню об'єму пам'яті й уваги.

Опис гри. Як ігровий матеріал використовують 10-12 добре знайомих дітям предметів, призначення яких легко визначається ними - це стане смисловою опорою для пам'яті. Призначення предметів, що входять в один набір, повинно відрізнятися, але при цьому бажано, щоб між двома предметами одного набору можна було встановити ситуативний смисловий зв'язок (тарілка - ложка, зайчик -морквина).

Гру проводять з групою дітей. Дорослий розкладає перед дітьми 5-6 предметів, уважно їх розглядає і показує, ставить питання про назву і призначення цих предметів. Потім пропонує дітям запам'ятати всі ці предмети і ховає їх в непрозорий мішечок. Звертаючись по черзі до кожної дитини, дорослий питає: *"Що дістати тобі, друже? "* Дитина називає який-небудь предмет, дорослий дає його і просить показати, що він збирається з ним робити. Дитина показує призначення предмета. Вихователь попереджає, що просити можна будь-який предмет, окрім того, який вже названий. Якщо у кого-небудь виникають труднощі в пригадуванні предметів, дорослий звертається до решти дітей і просить їх пригадати, який предмет ще не названий.

Правила гри

1. Просити іграшку з мішечка може тільки той, до кого звертається ведучий.

2. Просити можна будь-який із захованих предметів, окрім тих, що вже названі.

3. Підказувати один одному не можна.

Гра «Мамині помічники».

Завдання гри. Розвиток словесної пам'яті у дітей. Через конкретність дитячого мислення дитині важко запам'ятати почуте слово без зв'язку з його наочним змістом. Ця гра створює умови, які, з одного боку, учать дитину докладати особливих зусиль для запам'ятовування, а з іншого - полегшують ці зусилля.

Опис гри. Як ігровий матеріал використовують наочні картинки, підібрані в комплекти, що складаються з 3-4 однорідних предметів. Кількість таких комплектів має відповідати кількості учасників гри.

Дорослий говорить: *"Я буду вашою мамою, а ви-моїми помічниками. Я хочу зварити для вас смачний овочевий суп. Ганно, донечко, принеси мені, будь ласка, для супу капусту, картоплю, морквину. Повтори, що мені потрібно принести для того, щоб зварити суп?"* Відповівши на питання дорослого, дитина підходить до столу, де наперед розкладені всі картинки, і вибирає ті, які їй потрібні. Потім вона показує їх всім дітям, а вони оцінюють, чи правильно виконано доручення. Таким чином, у процесі гри мама доручає своїм дітям принести різні предмети (3-4 види), кожного разу пояснюючи їхнє призначення. Наприклад, потрібно купити дітям іграшки (перераховує), посуд, щоб накрити на стіл (перераховує), принести все те, що потрібне для прибирання кімнати (перераховує). Поступово при повторенні гри можна збільшити кількість слів, що запам'ятовуються, до п'яти і збагачувати зміст встановлюваних зв'язків, наприклад, до овочів для супу додати каструлю.

Правила гри

1. Виконувати мамине доручення самостійно, нічого не плутаючи і не забуваючи.

2. Підказувати не можна.

3. Якщо хтось не повністю виконав доручення і щось забув принести, діти нагадують йому, і він йде знову за предметом, якого не вистачає.

ІІІ частина. Завершальна. Завдання і вправи на розвиток самоконтролю і адекватної самооцінки.

3-ій етап. Корекція і розвиток пізнавальних процесів. Критерієм відбору в групи корекції пізнавальної діяльності є низький рівень засвоєння соматично ослабленими дітьми навчальної програми.

Причинами порушення пізнавальної діяльності дітей, що часто хворіють, є: підвищений рівень астенії; низька працездатність; наявність прогалин у знаннях через пропуски по хворобі й недостатню підготовку в дошкільний період; несформованість мотивації учіння і довільність психічних процесів; наслідки травм тощо.

Психокорекційну роботу організовують індивідуально або підгрупами з урахуванням специфіки порушення пізнавальної діяльності.

Структура занять

І частина. Вступна. Вправи й ігри на організацію довільної уваги.

ІІ частина. Основна.

1. Завдання, що розвивають логічне мислення, уміння мислити самостійно.

2. Ігри і вправи на розвиток різних форм сприйняття, пам'яті.

ІІІ частина. Завершальна. Підбиття підсумків.

Ефект дії виявляється в підвищенні успішності навчання соматично ослабленого учня внаслідок активізації мислення, пам'яті, сприйняття, довільності уваги й самоконтролю. Досягнуті результати корекції дітей визначаються діагностувальними методиками.

Вправи

Вправа "Ланцюжки слів"

Пропонуються ланцюжки слів, об'єднаних за змістом. їх потрібно запам'ятати. Дають перше слово з кожного ланцюжка, а учасник має

згадати друге й третє і т. д. для всіх ланцюжків. Гра розвиває логічну пам'ять дітей. Варіанти запропонованих слів:

ліс - ведмідь - барліг читання - очі - книга

весна - сонце - струмок пісня - музика - слова

ріка - рибалка - юшка сад - земля - рослини

бджола - вулик - мед озеро - берег - вода

Вправа "Хто більше запам'ятає"

Перший учасник гри називає будь-яке слово, наприклад, *квітка.* Наступний учасник повторює це слово й вимовляє будь-яке своє, наприклад, *квітка, ліс.* Третій учасник гри повторює вже два попередні слова *(квітка, ліс)* і вимовляє своє: *школяр* і т. д. Переможцем стає той, хто зможе відтворити більшу кількість слів.

Вправа "Запам'ятовуємо малюючи"

Ведучий послідовно називає слова, після кожного названого слова робить паузу. За цей час учасники гри повинні якимось малюнком відобразити назване слово. Нехай малюнок буде не зовсім зрозумілий для інших, аби тільки учасник міг потім по черзі назвати всі слова. Хто запам'ятав найбільшу кількість слів, той і виграв.

Вправа "Кольори"

Ведучий пропонує всім учасникам по черзі назвати п'ять предметів одного кольору *(червоного, зеленого, синього* тощо). Той з учасників гри, хто за *1 хвилину* не зможе пригадати п'ять предметів названого кольору, вибуває з іри. Повторювати вже названі предмети не можна.

Вправа "Форма предметів"

Ведучий пропонує всім учасникам по черзі назвати п'ять предметів однакової форми *(круглі, прямокутні* тощо). Той з учасників гри, хто за *1 хвилину* не зможе пригадати п'ять предметів, що мають названу ознаку, вибуває із гри. Повторювати вже названі предмети не можна.

Вправа "Чий предмет?"

Діти кладуть на стіл по одному предмету. Ведучий намагається запам'ятати, хто який предмет і в якій послідовності поклав. Перемагає той, хто дав найбільшу кількість правильних відповідей.

Вправа "Слова до теми"

Пропонують назвати якнайбільше слів, що стосуються до теми: осінь, зима, літо, іграшки, школа, математика, музика, книги, мистецтво, танці, живопис тощо. На кожну тему дають 5 хвилин. Гра розвиває вербальну пам'ять дітей.

Вправа "Переказ по колу"

Ведучий читає текст. Учасники гри уважно слухають. Переказ починають з певного гравця. Далі за годинниковою стрілкою. Кожний учасник говорить по одному реченню. Потім усі разом ще один раз слухають текст і доповнюють переказ, виправляючи зроблені помилки.

Вправа "Пісні"

Основна мета гри - згадати якнайбільше пісень. Перший учасник співає куплет будь-якої пісні, другий має згадати й проспівати куплет іншої пісні, але в якому обов'язково мусить бути хоча б одне слово з попередньої пісні тощо. Той з учасників, хто протягом *1 хвилини* не може підібрати пісні, вибуває з гри.

Вправа "Рухова пам'ять"

Гравці розбиваються на дві команди. Ведучий просить учасників гри вибрати по представнику від обох команд і журі. Представники команд танцюють протягом 75 *секунд.* Члени кожної команди спостерігають за ними. За сигналом ведучого представники кожної команди мають повторити рухи танцюриста-супротивника якомога точніше. Журі оцінює рухову пам'ять учасників гри, визначає команду переможця, а потім і гравця, що володіє кращою руховою пам'яттю.

Вправа "Перебіг асоціацій"

Учасники сідають у коло. Ведучий вимовляє випадкові слова. Один з учасників вголос описує образ, об'єднуючи друге слово ведучого з першим.

Потім, створивши образ, учасник пропонує своє слово наступному, хто сидить від нього зліва. Той пов'язує це слово з другим словом попереднього учасника, а своє власне слово - уже четверте в цьому ланцюжку - передає як завдання своєму сусідові ліворуч. Гра рухається колами, і наприкінці кожного кола ведучий за секундоміром повідомляє час, витрачений на його проходження. Добре підготовлені учасники можуть брати участь у "забігу" на кілька кіл. Ведучий має право зненацька зупинити гру й запропонувати кому-небудь з учасників відтворити всі слова. Якщо учасник пам'ятає тільки свої слова - він зорієнтований лише на особисте досягнення, а не на командну гру.

Вправа "Віднайди знайомі предмети"

Дитині пропонують картку із зображенням 5-6 знайомих предметів і просять запам'ятати їх. Потім пропонують другу картку із зображенням 8-Ю знайомих предметів. Дитина має відшукати серед них ті, які були на першій картці. Можливий аналогічний варіант із зображенням фігур.

Вправа "Що я не згадав"

На столі викладають 8-10 предметних картинок і навмання називають їх, окрім двох. Дитина має сказати, які предмети дорослий "забув" назвати.

Вправа "Повтори почуте"

Постукати по столі певну кількість разів у певному ритмі й попросити дитину відвторити почуте.

Вправа ."Намалюй фігуру"

Показати дитині протягом 10 секунд таблицю з намальованими на ній геометричними фігурами й запропонувати намалювати фігури, що запам'яталися. Можливі різні варіанти зображень.

Вправа "Перелік і контекст"

Спробуйте перегрупувати наведені нижче слова так, щоб полегшити їхнє запам'ятовування. Придумайте історію, що звела б їх разом, і подумки уявіть собі хід подій. Дайте простір своїй уяві.

панда повітря

візок келих

бджола кіт

жовтець сонце

маргаритки вода

Вправа "Плутанка"

Вибирають ведучого. Інші гравці, взявшись за руки утворюють коло. По команді ведучий виходить із кімнати й повертається туди, коли його покличуть. Поки він відсутній, гравці починають заплутуватися, міняючи своє положення в колі, але не відриваючи рук одне від одного. Коли ведучий увійде, йому потрібно відгадати, у якому ж порядку спочатку стояли гравці.

Вправа "Калейдоскоп"

Усі гравці стають півколом перед екраном. Ведучий виходить до екрана, стає обличчям до учасників. Гравці називають ведучому по черзі колір, котрому кожний з них надає перевагу. Потім ведучий відвертається, гравці швидко міняються місцями. Коли ведучий повернеться, йому потрібно сказати, якому гравцеві який колір подобається. Наступним ведучим буде той, чий колір не відгадали, а потім - усі інші.

Вправа "Розвідник"

Вибирають одного з учасників - *"розвідника "*. Ведучий просить: "Завмерли!". Вся група нерухомо завмирає. Кожний намагається запам'ятати свою позу, а *"розвідник"* намагається запам'ятати всіх. Уважно вивчивши пози й зовнішній вигляд учасників, *"розвідник"* заплющує очі (або виходить із кімнати). У цей час учасники роблять кілька змін у своєму одязі, позах, просторовому розміщенні тощо. Після того, як зміни зроблені, *"розвідник"* розплющує очі (заходить до кімнати). Його завдання - виявити всі зміни.

4-ий етап. Формування комунікативних умінь.

У ліворуких дітей можут виявлятися наступні ознаки:

- труднощі спілкування: несформованість комунікативних умінь і навичок, невміння погоджувати свої дії з партнерами (однолітками), нерозвиненість або відсутність адекватних способів вирішення конфліктних ситуацій, замкнутість, низький соціометричний статус;

- порушення поведінки: агресивність чи конформність, шкідливі звички, труднощі довільної регуляції поведінки і діяльності;

- несприятливі варіанти особистісного розвитку: труднощі формування "Я-концепції", неадекватні уявлення про свої якості, здібності й можливості, невпевненість у собі, неадекватна занижена самооцінка;

- труднощі емоційного розвитку; нездатність до емпатії, неадекватне або неповне орієнтування дитини в емоційних станах.

Ефективним психокорекційним заходом на цьому етапі може стати групова ігротерапія.

Структура ігрових занять

І частина. Вступна. Ритуал вітання. Планування видів діяльності, ігор і вправ.

Мета: встановлення емоційно-позитивного контакту психолог-дитина і формування у дитини спрямованості на однолітка й інтересу до нього.

ІІ частина. Основна. За своїм змістом включає реалізацію відповідного розділу програми.

Мета: Розширення поведінкового репертуару дітей через соціально схвалювані й відповідні соціальним очікуванням форми поведінки:

- збагачення сфери соціальних мотивів, формування спрямованості дитини на однолітка; розширення й збагачення позитивного досвіду спільної діяльності і форм спілкування з однолітками; формування комунікативних дій і операцій;

- корекція самооцінки і рівня домагань у напрямі їхньої більшої адекватності й реальності при загальній позитивній забарвленості; подолання невпевненості в собі;

- формування передумов регулювання емоційних станів; подолання підвищеної тривожності, страхів;

- розвиток здатності до емпатії; розуміння і співпереживання почуттям іншої людини.

ІІІ частина. Завершальна. Підбиття підсумків. Рефлексія, можливе планування наступного заняття.

Ефект корекційної дії ігротерапії виявляється у зміні особливостей поведінки дітей (самостійності, можливості саморегуляції поведінки), в зростанні позитивного вирішення конфліктних ситуацій. Зростає соціальна спрямованість дій дітей, їхня готовність прийти на допомогу одноліткові. Значно підвищується сензитивність до почуттів іншої людини, емпатія.

Словесний опис своїх відчуттів по намальованій картині. Оскільки у дитини буде декілька ситуацій, в яких вона почуває розгубленість і страх, то буде і кілька малюнків у вигляді візуальних образів-«ключів». Тепер потрібно доводити до автоматизму включення візуального образу-«ключа». Припустимо, дитині необхідно виступити на святкуванні. Для цієї ситуації розроблений свій образ у вигляді малюнка-«ключа». Малюк або до ситуації, або під час неї подумки представляє свій малюнок-образ, і у нього автоматично з'являється синхронна пульсація між потиличної і лобової частиною. Це виглядає наступним чином: негативна ситуація > долоні на потилиці і лобі > образ-«ключ» > синхронна пульсація > успішне вирішення ситуації.

Маятник.

Мета вправи: зняття рефлексу периферичного зору, ритсування правої півкулі, активізація стовбурних структур мозку і між кульової взаємодії,

Енергетизація мозку.

Матеріали для роботи: будь ритмічні музичний супровід.

Попросіть дитину зафіксувати голову, дивитися прямо перед собою і здійснювати рухи очима по основним (вгору, вниз, вліво, вправо) і чотирьом допоміжним напрямами (по діагоналях), після чого звести очі до центру. Рухи очей необхідно поєднувати з диханням. У фазі глибокого вдиху малюк здійснює рухи очима, потім кілька секунд утримує очі в одному положенні, затримавши дихання. Повернення у вихідне положення супроводжується видихом.

Дихальна вправа

Мета вправи: активізація роботи стовбурових відділів мозку.

Попросіть дитину зробити глибокий вдих і одночасно стиснути пальці в кулак із загнутим всередину великим пальцем. Далі - повільний видих неквапливий і знову стиснення кулака з деяким зусиллям. Потім, послаблюючи кулак, - вдих. Вправа повторюється 5 разів. Для більшої ефективності її треба виконувати з закритими очима. Вправа сприяє точно му запам'ятовуванню важливої і складної інформації.

Дихальна вправа Еверлі

Мета вправи: активізація роботи стовбурових відділів мозку, зняття м'язового напруги, ліквідація відчуття тривоги, зниження частоти серцевих скорочений, візуалізація стану впевнений у собі.

Матеріали для роботи: папір формату А4, акварельні фарби, білячі кисті, баночка для води.

Регулярне виконання даної вправи протягом 1-2 тижнів сприяє формуванню антистресової стійкості. При володінні даною навичкою усі негативно-стресові ситуації будуть переживатися більш спокійно.

Запропонуйте дитині закрити очі і покласти ліву руку на область живота, а праву зверху, так, щоб було зручно. Також попросіть представити усередині себе надувну гумову кульку. При кожному вдиху потрібно представляти, як повітря входить через ніс, йде вниз і «надуває кульку». У міру заповнення кульки повітрям руки дитини повинні підніматися вгору. «Надування кульки» в області живота повинно переходити в середню і верхню частини грудної клітки. Спочатку тривалість вдиху становить 2 секунди. У міру вдосконалення навички її можна збільшити до 3-х секунд. Для затримки дихання на 2 секунди треба повторити про себе фразу: «Моє тіло спокійне». Потім слід повільно видихнути. І знову повторити про себе фразу: «Моє тіло спокійне». Далі тривалість видиху повинна бути більше, ніж вдиху, і складати 3-4 секунди. Звертаємо увагу на необхідність пильного спостереження за станом дитини під час виконання вправи - при

виникненні легкого запаморочення заняття слід припинити. Але не варто повністю відмовлятися від вправи. Потрібно врахувати це і наступного разу скоротити тривалість вдиху, паузи і видиху. Вправу рекомендується виконувати вдень, вранці і ввечері, а також в стресовій ситуації.

Коли дитина буде легко виконувати вправу, для посилення ефективності можна запропонувати в кінці намалювати свої відчуття. Це буде сприяти зміцненню впевненості в собі. Малюнок краще виконувати акварельними фарбами. Після закінчення роботи їй необхідно дати назву і розповісти про ті почуття, які виникли у малюка.

Стирання з пам'яті стресовій інформації.

Запропонуйте дитині сісти, роззслабитися і закрити очі. Нехай вона уяве перед собою чистий альбомний аркуш, олівці, ластик. Тепер запропонуйте дитині намалювати на аркуші негативну ситуацію, яку необхідно забути. Далі попросіть, знову ж подумки, взяти ластик і почати послідовно витирати ситуацію. Витирати потрібно до тих пір, поки з листа не зникне малюнок. Після цього слід відкрити очі і провести перевірку: закрити очі і уявити той же аркуш паперу – і якщо малюнок не зник, потрібно знову подумки взяти ластик і витерти його до повного зникнення.

Вправу рекомендується періодично повторювати.

Всі наведені вправи сприяють відновленню міжкульової взаємодії, активізації нейроендокринної механізму, чкий забезпечує адаптацію до стресової ситуації та поступового психофізіологічного виходу з неї.

Гра « Роздувайся, куле!»

Завдання гри. Навчити дитину послідовному виконанню ролі людини, яку запрошують, і такої, що запрошує; дати їй можливість відчути увагу до себе інших дітей і самій виявити цю увагу. Гра вимагає великої узгодженості рухів і уваги до партнера.

Опис гри. Дорослий підходить до однієї дитини і запрошує її пограти *("Як тебе звуть?", "Марусе, підемо гратися!").* Узявши дитину за руку, дорослий підходить з нею до наступного малюка і питає, як його звуть.

Повторюючи ім'я дитини, він пропонує і їй приєднатися і подати руку Марусі. Утрьох вони йдуть запрошувати наступну дитину тощо. Коли всі діти будуть запрошені, вони разом з дорослим беруться за руки, утворюючи коло. *("Подивіться, як нас багато! Яке велике коло вийшло, як куля!* - говорить дорослий. - *А зараз давайте зробимо маленьке коло ".)* Всі разом стають в тісне коло і починають *"роздувати кулю ",* роблячи кроки назад. При цьому вимовляють такі слова: *"Роздувайся, куле, роздувайся велика, залишайся такою, та не лопайся!"* Коли стає великим коло, дорослий входить в нього і говорить: *"Лопнула куля!".* Усі ляскають в долоні, вимовляють: *"Бух"* і збігаються до центру. Після цього гра починається спочатку.

Правила гри: 1. Коли куля роздувається - рухатися назад і до кінця тексту узятися за руки. 2. На слові "Бух" - коло розпадається, і всі біжать до центру. 3. Давати руку будь-кому, хто опинився поряд.

Корекційно-розвивальні заняття із ліворукими першокласниками на усіх етапах програми обов’язково мають включати блоки вправ, спрямованих на *формування просторових уявлень, тренування асиметричних рухів, розвиток дрібної моторики рук та розвиток соматогностіческіх і тактильно-кинестетических функцій.* Вправи та прийоми, спрямовані на формування даних навичок подані нижче.

1. Корекційно-розвивальні заняття із ліворукими першокласниками, спрямовані на формування просторових уявлень у дитини-лівші.

Узагальнюючи, слід сказати, що формування у дитини-лівші просторових уявлень - одне з найважливіших умов підвищення його досягнень. І користуватися тут можна як тими шляхами, які придумали самі лівші, так і всім багатим арсеналом зовнішніх опор, маркерів, які змусили б дитину буквально переконатися в тому, що існують права і ліва сторони і це неминуче і незмінно, незалежно від його бажання. Треба максимально використовувати кольори, різні форми, а в загальному, краще, ніж старовинний принцип «сіно-солома», не придумаєш.

Першим кроком має стати маркування лівої руки дитини. На неї можна надіти годинник, браслет, дзвіночок, червону ганчірку. Таким чином ви даєте шульзі прекрасну опору для подальших маніпуляцій із зовнішнім простором - адже воно будується спочатку від його власного тіла, а вже потім перетворюється в абстраговані просторові уявлення. Тепер він знає, що «зліва» - це «там, де червона ганчірка». На це знання можна нанизувати великий репертуар відомостей про зовнішній світ.

Для прикладу: читати, писати, розглядати комікси завжди слід від «червоної ганчірки», буква "Я" або цифра «9» головкою повернута до «червоної ганчірці», а «К» або «6» від неї відвертаються (!). При арифметичних діях в стовпчик віднімання, додавання, множення прямують до «червоної ганчірці», а розподіл - від неї.

Але ж є ще й верх-низ. Отже, верх - це голова, стеля, небо, сонце, Північний полюс і Північний Льодовитий океан на глобусі. Низ - ноги, підлога, земля, Південний полюс, Антарктида. Продовжуючи і доповнюючи наведені вище приклади: буква «Ц» стоїть на хвостику, як на ніжці, а у літери «Б» на голові хвостик, то ж відповідно з цифрами «9» і «6». При листі, рахунку, читанні ми від Північного полюса рухаємося до Антарктиди.

Наступний вкрай важливий момент: у жодному разі не намагатися абстрагувати зовнішній простір, пояснюючи небудь шульзі. Він все повинен помацати, відчути своїм тілом, руками.

Як правило, психічний розвиток лівшів супроводжується характерною і досить стійкою тенденцією до псевдоігнорування ними тієї частини зовнішнього простору, яка розташована ліворуч від них. З точки зору корекції це вимагає постійного тренування наступного роду: він воротар, а ви забиваєте йому м'яч у різні кути воріт, особливо часто в той кут, який від нього ліворуч. Те саме - при грі в бадмінтон, в теніс і т.п. Зрозуміло, що в школі лівша повинен сидіти так, щоб дошка знаходилася від нього якомога правіше.

Це етап роботи з просторовими уявленнями дітей, одна з найбільш цікавих тем. Освоєння простору тісно пов'язано не тільки з розвитком моторики і координації рухів, але і з майбутнім навчанням письма та основам математики. Без орієнтації в просторі листа, без уявлень про ряд, про послідовність дитина зіткнеться з великими труднощами в школі. Розвиток просторових уявлень порушено не тільки у дітей з гемипарезами і у збудливих дітей, а й у шульг, та й багато цілком здорові дорослі часто плутають право і ліво.

Ігри з м'ячем

Ігри з м'ячем є розвитком дитини типу "візьми і дай". Спочатку, коли дитина збирається ловити м'яч, він витягає руки і чекає його. Потім дитина вистачає обома руками, при цьому його пальці випрямлені. Коли однорічна дитина кидає м'яч, він обхоплює його знизу, кидає в напрямку вперед і вгору. Дитина у віці 2 - 3 роки не може кидати м'яч в якомусь певному напрямку і не може одночасно бігти і кидати м'яч. До п'яти років кидок м'яча стає скоординованим, більш спрямованим. Дитині важче впіймати маленький м'яч. Коли дитина грає з м'ячем, тренуються та інші органи чуття. Наприклад*:* *Зір:* Дитина стежить очима за м'ячем і фіксує погляд. *Слух:* Він чує, як м'яч ударяється об землю або об стінку. Дотик: Дитина торкається м'яча долонями рук. Почуття суглобів і м'язів: Він відчуває, яку силу сі використовує при киданні м'яча. Тренує відчуття напрямку і того, як далеко він зможе кинути м'яч. Рівновага: Біг і гра з м'ячем тренуються в багатьох іграх з м'ячем. При цьому у дітей є вихід своєї енергії, вони вчаться співпрацювати один з одним.

2. Комплекс вправ розвитку дрібної та крупної моторики кистей рук

Найбільш важким видом рухів для дитини є навчання письму. Якщо у дитини недостатньо добре розвинена моторика кисті руки, то це вплине на всі результати навчання його в школі.

Здатність писати вимагає:

— добре розвиненою моторики кисті;

— явно вираженою домінуючою руки (правої / лівої);

— координації між очима і пензлем руки;

— розвинених очних м'язів і скоординованої фіксації очей);

— сприйняття і розуміння картинок;

— розпізнавання різних форм (букв) за допомогою дотику;

— розуміння нормальної мови і гарного словникового запасу.

Ігри для пальців з співом.

Для того щоб тренувати вправність і рухливість кисті, рук, ефективні ігри

для пальців з співом. Наприклад:

— Що таке великий палець?

— Великий палець зустрічає великий палець.

Добре відомо, що вправи для пальців стимулюють також мовний розвиток. Щоб допомогти дітям дізнатися свої руки, можна обвести одну з рук по контуру на папері і потім назвати пальці на малюнку. Дитина може також зробити відбитки своєї кисті з допомогою фарби або в гіпсі. Корисні також ігри з пальчиковими і кистьовими ляльками.

Для розвитку пальців і різних хваток маленьким дітям потрібно малювати товстими кольоровими крейдою, а старшим дітям - крейдою тонший. Для дітей важливо малювати олівцями, фарбою і грати зі своїми руками.

Більш складними вправами будуть наступні: поклавши руку на стіл спробувати випрямити тільки один палець, а потім знову зігнути його, не залучаючи в рух всю кисть.

Протистояння великого пальця тренується за допомогою ігор, в яких великий палець стосується інших пальців, тобто ' "Пальцевих ігор", викладання дерев'яних намистин у формі квадрата, шиття, сортування гудзиків і намистин.

Вправа для координації очі і кисті руки в поєднанні з моторною діяльністю виконується на великій класній дошці. Дорослий малює крейдою лінію, яку дитина "стирає" мокрою ганчіркою. Таким чином, дитина набуває навиків руху рукою. Згодом малюються вертикальні і діагональні лінії, півкола та кола. За допомогою вправ на шкільній дошці дитина спочатку набуває навички "великих" рухів. Коли він опанує цим, то зможе, ставши на гімнастичну лаву, виконувати те ж саме рух рукою, що і дорослий. Іншим хорошим вправою буде "малювання" коліщатком, яке вмочив у воду. Для того щоб навчитися правильному руху рукою і кистю, дитині корисно під час малювання пензликом і фарбою користуватися пюпітром.

Дворучна симетрична діяльність, відпрацювання крупної моторики

Вправа 1. ноги на ширині плечей, руки на рівні паху. Поворот голови вправо, вліво, вперед, назад.

Вправа 2. ноги на ширині плечей, руки опущені вздовж тулуба. Нахил вперед з витягуванням рук, в цій позі тулуб утримується до 20-30 секунд. Вправа 3. руки в замок ззаду на рівні лопаток, ноги на ширині плечей, при цьому одна ступня перпендикулярна інший. Поворот корпусу на 90 градусів. Далі в цій позі зробити 2-3 глибоких вдиху.

Вправа 4. ноги на ширині плечей, нахилитися, дотягнувшись руками до опори (стілець, стіл), прогнутися в попереку і затриматися на кілька секунд.

Вправа 5. сидячи на підлозі і схрестивши ноги, руки при цьому над головою, долоню до долоні. Опускати й піднімати руки над головою.

Вправа 6. ноги на ширині плечей, руки зігнуті в ліктях під прямим кутом і розведені в сторону. Згинати руки в плечових суглобах так, щоб ліктьові суглоби стикалися один з одним.

Вправа 7. ноги на ширині плечей. Присідання на повну ступню з прямою спиною. Можна тримати руками гімнастичну палицю. Під час всіх вправ необхідно слідкувати за правильністю дихання. На вдиху виконують усі вправи з розправленими грудної клітини, на видиху - стиснення.

Дворучна діяльність, спрямована на розвиток дрібної моторики: *Перебирання круп.* Змішуються дві склянки різних зерен (квасоля і гречана) і розбираються на дві купки. Перебирати можна як відразу двома руками (кожної свій вид зерен), так і різними руками по черзі; откапиваніе в крупі захованих дрібних предметів: ключі, цукерки, гудзики; ліплення з пластиліну, глини; шнурування і зав'язування вузлів і бантиків.Дуже добре, якщо дитина займається фортепіано. Якщо не шкода власних вух, то позитивну роль грає барабан. Він, окрім розвитку моторики, дає вихід емоціям дитини.

3. Тренування асиметричних рухів

Коли рух стає повністю автоматичним, повинно бути можливим виконання однією рукою якогось одного руху, в той час як друга рука виконує інший рух. Наприклад: здійснювати однією рукою круговий рух над головою, в той час як друга рука робить кругові рухи над животом; постукувати одним вказівним пальцем вгору-вниз по поверхні стола, рухаючи другого вказівним пальцем взад-вперед. Більш важкий, рух - зробити так, щоб великий палець торкався кінчиків інших пальців, роблячи це спочатку однією рукою, а потім - двома. Потім можна торкатися великим пальцем вказівного на одній руці, у той час як великий палець стосується маленького на другій руці. Обидві руки повинні рухатися асиметрично назад і вперед. І на закінчення, то ж саме рух може бути повторено з закритими очима. Ця вправа для дітей найважча.

Асиметрична дворучна діяльність. При виконанні цього виду діяльності одна рука грає провідну роль, інша ведену.

Вправа 1. ноги на ширині плечей, руки опущені вздовж тулуба. Махи руками: одна вгору, інша в сторону.

Вправа 2. та ж. Махи руками: одна вгору, інша зігнута у лікті над головою.

Вправа 3. та ж. Махи руками: одна йде вгору, інша збоку вниз.

Вправа 4. ноги на ширині плечей, руки в сторони. Одна рука виконує кругові рухи, інша вісімки.

Вправа 5. ноги на ширині плечей, руки опущені. Одна рука піднімається вгору круговими рухами, інша махом.

Вправа 6. ноги на ширині плечей, руки опущені. Махи руками як при марші: одна рука вниз, інша вниз і в протилежну сторону.

Вправа 7. ноги на ширині плечей, руки опущені. Стрибок - звести ступні, одну руку привести до плеча, іншу витягнути над головою.

Вправа 8. Як в попередній вправі, але в стрибку одна рука зігнута в лікті, доторкається до верхівки, інша витягнута над головою.

Вправа 9. ноги на ширині плечей, одна рука на животі, інша на маківці. Голову гладити круговими рухами, по животу поплескувати.

При виконанні всіх вправ чергуємо руки. В цей розділ підходить безліч різних видів повсякденної діяльності: підмітання, в'язання спицями та гачком, зав'язування вузлів, добре, якщо діти освоять основи техніки «фріволіте», якщо можливо, гра на музичних инструментах.

4. Розвиток соматогностичних та тактильно-кінестетичних функцій

«Повтори позу». Ви задаєте тілу дитини (його очі закриті) певну позу і просите його запам'ятати її. Потім «знімаєте» цю позу і просите його відтворити те положення, яке було задано. Ясно, що на початку занять ця конструкція повинна бути більш простий (піднята рука). Потім ви поступово ускладнюєте її (зігнутися і підняти ногу, руки зігнуті в ліктях, мізинець і великий палець складені «колечком», голова відкинута назад, одна нога піднята і т.п.).

Після освоєння таких завдань «наосліп» можна запропонувати їх виконання по зоровому зразком. В якості такого можете виступати ви, тварини або танцюристи, побачені по телевізору. Ускладнення тут відбувається за рахунок розгортання окремих тілесних поз в єдину рухову мелодію.

«Куди я доторкнулась?» Доторкніться до тіла дитини (потім до декількох точок на тілі), і попросіть його (очі закриті) показати, куди ви доторкнулися.

«Тілесний алфавіт». Придумайте разом, як можна тілом (тільки руками) зобразити різні фігури, цифри, букви.

«Боді-арт». Намалюйте на спині (долонях, кисті, ноги) дитини прості фігури, лінії, орнаменти, літери і цифри, які він повинен дізнатися і зобразити на папері або дошці. Поступово можна переходити до більш складних зображень: лист, метелик, склад, слово, числа і т.п.

Попросіть дитину закрити очі і обмацати однією рукою небудь предмет (кубик, кулька, ключ, зірочку і т.п.). Потім, не відкриваючи очей, знайти цей предмет серед 5-7 інших, аналогічних, - спочатку тією ж рукою, а потім - інший (все наосліп).

Те ж саме можна зробити з квадратиками картону, на які наклеєні вата, наждак, оксамит і т.п., при цьому неодмінно треба виконувати всі ці дії і справа наліво, і зліва направо. Потім корисно так само пограти з об'єктами різної величини, ваги, запаху і т.п.

Починаючи навчати дитину буквам і цифрам, дайте йому в руки пластилін або зволікання. Нехай «паля», безпосередньо, тактильно відчує 1, 10, 100, Е і З, У і Ч. У цей архітектурний процес природним чином увійдуть уявлення про «більше - менше», «ширше - вже» і т.п.

3.2. Оцінка ефективності корекційно-розвивальної роботи з ліворукими дітьми в процесі їх адаптації до умов навчання у школі

Регулярні заняття за корекційно-розвивальною програмою дозволяють активізувати міжпівкульну взаємодію. Завдяки розвитку міжпівкульної системи намічається управління емоціональною поведінкою в молодшому шкільному віці. Відомо, що прискорений інтелектуальний розвиток відбувається через м'язову активність завдяки переносу форм зовнішньої предметної діяльності у внутрішній план .

Крім того, після занять за корекційно-розвивальною програмою були виявлені статистично значущі відмінності по t- критерію Ст'юдента показників творчого і логічного мислення школярів з різним типом МА (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Статистично значущі відмінності розподілу показників методик визначення творчого і логічного мислення у школярів до і після занять за корекційно-розвивальною програмою

Показник	МА	Сумарні значення		t-критерій
		до занять	після занять	
Творче мислення	Л	111,4	134,4	19,32***
	П	104,3	113,3	1,77
Логічне мислення	Л	102,5	123,7	17,38***
	П	102,6	126,8	14,64***

Примітка: * - значущі при $p<0,05$ ** - значущі при $p<0,01$ *** - значущі при $p<0,001$ Л- ліворукі П - праворукі

Так, найбільш значущі відмінності показників творчого мислення (методика Торренса) відмічаються у ліворуких учнів ($t=19,32$; $p<0,001$). Статистично значущих відмінностей показників творчого мислення у праворуких школярів нами не виявлено. Аналіз відмінностей показників логічного мислення (методика Гілфорда) показав найбільші статистично значущі відмінності по t-критерію Ст'юдента також у ліворуких учнів ($t=17,38$; $p<0,001$) і відповідно, праворукі ($t=14,64$; $p<0,001$).

Отже, формування міжпівкульної взаємодії та розвиток вербальної і образної стратегії мислення після проведення корекційно-розвивальної програми в кожній групі школярів з різним типом МА проходить по-різному: найбільш інтенсивно у ліворуких дітей, потім слідують праворукі учні. Можна припустити велику вірогідність розвитку міжпівкульної взаємодії у молодшому шкільному віці.

Результати наших спостережень, анкетування батьків та повторне психодіагностичне обстеження (за вже апробованим комплексом) методик

дозволили зробити висновок про значні позитивні зрушення психологічної діяльності ліворуких дітей та позитивну динаміку адаптаційного процесу. Так, показники когнітивної (22%), довільної психічної діяльності (27%) зросли у середньому на 25 %, значно поліпшилися результати дослідження емоційної і мотиваційної сфери – зменшився на 17 % показник мотиву переважання позашкільних видів діяльності, зрости показники самооцінки (на 29,5%), що добре узгоджується з загальною тенденцією зростання показників успішності у навчанні ліворуких дітей.

Результати нашого дослідження підтверджують необхідність впровадження у навчально-виховний процес не тільки таких його традиційних форм, що спрямовані на активізацію вербального інтелекту, але й тих, що мають на меті розвиток образної складової інтелекту.

Таким чином, методи і прийоми, які були використані в профілактичній і корекційно-розвивальній роботі ефективно вплинули на адаптаційні можливості ліворуких школярів. Діти стали більш вільними і відкритими.

У них посилився мотив досягнення успіху, підвищилася активність, з’явилася впевненість у собі. Вони набули здатність адекватно оцінювати результати своїх дій, не боятися помилок. Найважливіша зміна полягає в підвищенні рівня навчальної адаптації, діти стали проявляти велику зацікавленість у навчанні, отриманні високих оцінок, більш відповідально ставитися до домашніх завдань. У більшості школярів покращали навчальні успіхи. Зросла впевненість у собі, учні перестали очікувати неприємностей у школі, боятися вчителя. Позитивні зміни відбулися й у сфері спілкування учнів.

Традиційні вимоги шкільного навчання спрямовані на розвиток дискурсивного мислення, що припускає домінування фактору вербального розуміння, що в свою чергу, гальмує розвиток наглядно-образного компоненту інтелектуальної активності.

Для забезпечення гармонійної роботи психічних процесів необхідна диференційована система підбору методик навчання і розвитку в відповідності з психофізіологічним профілем дитини, індивідуальних темпів дозрівання її нервової системи.

Зміщення міжпівкульної асиметрії в сторону абсолютного панування лівопівкульної стратегії мислення не є тільки біологічною функцією дорослішання, а в більшості своїй залежить від соціальних умов виховання та навчання.

Розвиваюча та освітня робота повинна бути спрямована на потенційні можливості правої образної півкулі, більш активної в ліворуких дітей, для більш гармонійної і синхронної мисленнєвої діяльності.

Результати нашого дослідження підтверджують необхідність навчання, спрямованого не тільки на активацію вербального, а також і образного компоненту мислення.

3.3. Особливості консультативно-просвітницького напряму психологічного супроводу адаптації ліворуких дітей до навчальної діяльності

Консультативно-просвітницький напрям психолого-педагогічного супроводу процесу адаптації ліворуких першокласників до навчальної діяльності орієнтований на створення умов для активного присвоєння та використання дитиною, його батьків та педагогів психологічних знань та їх використовування у процесі онтогенетичного розвитку та навчальної діяльності. Формами практичної реалізації цього напряму можуть бути просвітні курси, лекторії, факультативи, диспути, бесіди, індивідуальні консультації, психолого-педагогічний консиліум.

Особливо ефективним і доцільним, може бути використання навчально-просвітницьких семінарів, спрямованих не тільки на і формування педагогів та батьків про особливості нейропсихологічної організаціх психічної діяльності та закономірності розвитку ліворукої дитини, але й активне формування навичок психологічної підтримки ліворукої дитини.

Завдання консультативно-просвітницького напряму психолого-педагогічного супроводу реалізуються через 1) надання методичної допомоги

батькам та педагогам, які відзначають труднощі у психічному розвитку ліворукої дитини; 2) навчання навичок психокорекції та психологічної підтримки, використання психологічних особливості й і ресурсів для успішного психічного розвитку ліворукої дитини.

Психологічне консультування та просвіту педагогів щодо доцільно проводити у формі психолого-педагогічного консиліуму, що дозволяє побудувати рівноправну співпрацю педагога і психолога на засадах особистісної відповідальності й організувати цілісне супроводження ліворуких дітей у процесі їх навчання в освітньому закладі, задіявши професійний та особистісний потенціал всіх дорослих, які мають відношення до оптимізації процесу розвитку ліворуких дітей (педагогів, батьків, психологів, шкільних медиків).

Консультативно-просвітницька робота психолога з батьками в межах психологічного супроводу процесу розвитку ліворукої дитини має за мету створення умов для включення сім'ї до супроводу дитини у процесі її адаптації до навчальної діяльності. Діяльність психолога, таким чином, спрямована на створення ситуації співпраці, інформування та формування установки відповідальності батьків щодо проблем і суперечностей розвитку й становлення індивідуальності дитини.

Тому консультативно-просвітницька робота психолога має включаюти:

- інформування про психологічні особливості і специфіку організації пізнавальної діяльності та емоційно-вольової сфери ліворуких дітей, нейропсихологічні механізми їх розвитку,
- ознайомлення із основними прийомами та методиками психічного розвитку ліворукої дитини
- формування навичок розвивальної роботи із ліворукою дитиною

Згідно з опитуванням вчителів, яким довелося працювати з ліворукими дітьми, можна зробити висновок, що вчителям часто бракує знань, як поводитися з такими дітьми, активізувати, зацікавити. Доволі часто вчителі не враховують особливості ліворуких дітей. Тому наведемо приклад

інформування педагогів у вигляді лекційного матеріалу:

«Як показує консультативна робота, близько 70 % усіх дітей із труднощами шкільного навчання – лівші. Одночасно вони демонструють тенденцію до частішання невротичних проявів. Відсутність грамотного психологічно-педагогічного супроводу приводить тут до зростання ризику психічного дизонтогенезу.

Ліворука дитина в багатьох родинах – причина не тільки тривог, хвилювань, турбот, але і сварок між батьками, до яких нерідко підключаються всі домашні. Як показує практика, розкид думок з питань: переучувати чи ні, як організувати режим і багато чого іншого – настільки широкий, що дитині часто доводиться важко від розмаїтості вимог. Особливо страждає дитина, якщо батьки не знаходять єдину лінію поведінки: один з батьків суворий, у нього „лайливі" і „каральні" функції, а інший шкодує дитину (шкодує – зовсім не означає, що допомагає дитині). Нерідко батьки ліворукої дитини дорікають один одного за її невдачі, не замислюючись про те, що все це не проходить безвісти.

Всі емоційно-психологічні особистості ліворуких людей свідчать про складність і суперечливість їх внутрішнього світу. Лівша має потенціал позитивної і негативної енергії. Каталізатором для виходу цієї енергії є умови середовища,в яких існує конкретна особистість.

Некомфортні чи навіть ворожі умови соціуму провокують у лівші сплеск негативної енергії. Він може стати неконтрольованим, а при частому повторенні стресогенного впливу або при великій його тривалості в часі перерости в стійкі негативні якості чи схильність до різних патологій.

Зараз практикується навчання з шести років. Однак "лівопівкульний" характер навчання не дає змоги проявитися творчим, інтуїтивним здібностям дітей, досягненню знань через інтерес, захоплення, самостійний пошук рішень. Учителі, що спираються на адекватні методи та способи, досягають великих успіхів у навчанні дітей. При цьому використовується велика кількість наочності, образності, емоційності у подачі матеріалу. Вони

привчають учнів до самостійного засвоєння, не зловживають оцінками, а то й взагалі обходяться без них, зате всіляко заохочують за досягнуті успіхи.

У молодшому шкільному віці, як стверджує А.Л. Сиротюк, можуть виникати нав'язливі побоювання зробити щось не так, як треба. Сумніви у правильності своїх дій означають невпевненість у собі, разом з тим хворобливо загострене почуття обов'язку. Така непомірність підтримується нав'язуванням, навіюванням, тиском з боку батьків, що характеризуються гіперсоціальною спрямованістю особистості. Якщо у дітей з неврозами переважає активність правої півкулі, ми можемо мати справу з істеричними проявами та неврозами страху. Нескінченні гострі хвилювання й страхи збуджують праву, і так більш активну півкулю, і тоді для дитини будь-яка подія є приводом для страху. Неприродно високий рівень активації правої півкулі справляє гальмівний вплив на діяльність лівої півкулі. У результаті дитина неспроможна знайти правильне рішення, раціональний вихід із ситуації, що склалася, – оскільки критична здатність адекватно оцінювати свої дії та робити з них належні висновки слабшає. Чим більше тиснути на дитину, тим менше вона буде реально здатною до критичної оцінки: тиск якраз підкреслює та посилює невпевненість, слабкість, неспроможність дитини. Допомога тут повинна виражатися у психологічному розвантаженні. На думку багатьох дослідників, шкільні проблеми ліворуких дітей, у тому числі й порушення почерку, збільшення кількості помилок, труднощі з читанням та математикою можуть бути пов'язані з високою функціональною перенапругою та втомою, котрі виникають через сильне перенавантаження.

Перенавантаження негативно відбивається не тільки на працездатності, але, якщо воно постійне, на розвитку та на стані здоров'я. Раціонально організований режим дня, на думку авторів, допомагає уникати багатьох труднощів у навчанні. По-перше, це - точно регламентований час та тривалість підготовки домашніх завдань, творчої діяльності та відпочинку дитини. По- друге, це - достатній відпочинок на свіжому повітрі. По-третє, це - регулярне повноцінне харчування. По-четверте, це достатній за тривалістю

сон зі строго встановленим часом підйому та відходу до сну. Обов’язкова при цьому й правильно організована рухова активність дитини.»

У взаємодії із рекомендуємо педагогам, вихователям і батькам займатися з дітьми нижченаведеними вправами.

Зразки дзеркального письма учня з порушенням зорової пам'яті і сприйняття.

I. На розвиток дрібної моторики обох рук: застібання і розстібання гудзиків; перекладання дрібних іграшок трьома пальцями, які тримають ручку при письмі; всмоктування і висмоктування води зі склянки піпеткою; плетіння з ниток закладок, килимків; зав'язування і розв'язування вузликів, бантів.

II. Гімнастика для лівої руки при підготовці до листа:

1. Випрямити кисть, щільно стиснути пальці і повільно притискати їх спочатку до третього суглобам, потім до площини долоні.

2. Випрямити кисть і по черзі приєднувати безіменний палець до мізинця, середній - до вказівного.

3. Руку щільно покласти на стіл і поступово згинати то середній, то вказівний, то великий пальці, решту пальців при цьому повинні поступово підніматися вгору.

4. Пальці розімкнути якомога ширше і повільно з'єднувати їх, опускаючи руку вниз.

5. Стиснути пальці в кулак і обертати рукою в різних напрямках.

В початковий період навчання ліворукій дитині необхідно виконувати вправи для підготовки руки до роботи і орієнтування в робочій рядку.

1. Копіювання фігур, моделювання з деталей - прекрасна тренування зорового сприйняття та зорово-моторної координації (рис.2-3).

2. Вправи на вміння орієнтуватися в робочій рядку (мал.4) рекомендуємо виконувати дітям спочатку по точках, заздалегідь нанесеним вчителем на рядку, потім самостійно наступного робочого рядку.

3. Розвиток просторових уявлень у ліворуких дитини припускає формування понять: вгорі, внизу, праворуч, ліворуч, в кутку, спереду, ззаду, розуміння і правильне використання прийменників над, під, всередині, між, через і т.д.

Зміцнення перерахованих просторових уявлень рекомендуємо починати з орієнтації у власному тілі ("Права рука", "Ліва рука", "Одягни лівий черевик", "витягніть вперед руку" і т.д.), на аркуші паперу (мал. 5); потім у ході фізкультурних занять; при виготовленні аплікацій, конструюванні.

4. Корисно розвивати здатність планувати рух руки дитини. Пропонуємо кілька варіантів таких завдань для формування уміння вести руку: "розкрутити" спіраль вправо і вліво; намалювати хвилі (рис.6-7); з'єднати точки по траєкторії (рис.8).

При виконання всіх запропонованих вправ особливу увагу слід приділити вербальному опису рухів, а також виділення кількості елементів, характеру, просторовому розташуванню, напрямку руху. Пояснення слід вести повторюючи кілька разів з одночасним показом або виконанням дії самим учнем.

Нажаль, педагоги і батьки втрачають етап підготовчої кропіткої роботи і пред'являють непосильні для ліворуких дитини вимоги.

В роботі з ліворукими дітьми в школі і вдома слід дотримуватися ряду умов.

1. Перше з них стосується робочого місця дитини. При письмі малюванні, читанні світло повинен падати з правого боку. Рекомендується повернути зошит або аркуш паперу так, щоб верхній правий кут лежав з нахилом вправо, а верхній лівий кут розташовувався навпроти грудей.

2. Друге умова стосується ставлення дорослого до ліворуким дитині як до особливого дитині. Батькам слід створити умови, за яких дитина ніколи, ні в якій формі, ні в якій ситуації не відчував би негативного ставлення до своєї ліворукості; скласти раціональний режим дня з годинником відпочинку, прогулянками.

3. Не слід займатися самовільним, насильницьким перенавчання у зв'язку з тими наслідків, які були позначені на початку статті.

Пам'ятка для педагога «Ліворука дитина»

Важливо, щоб педагог стежив за правильною посадкою дитини за партою.

Для правильної пози при листі необхідно:

— сидіти прямо;

— спиратися спиною на спинку стільця;

— не торкатися грудьми стола;

— ноги тримати прямо, стопи поставити на підлогу або підставку;

— тулуб, голову, плечі тримати рівно;

— обидві руки в області передпліччя обперти об край столу, при цьому лікті повинні виступати за край.

Ручка в лівій руці - це тільки зовнішній прояв. Вчителю важливо пам'ятати, що природа ліворукості складна і багатогранна. Одна причина ліворукості призводить до формування мовленнєвих порушень, інша до появи неврозоподібних розладів. І лише генетична ліворукість в радість дитині до тих пір, поки він не піде в школу. А далі багато залежить від компетентності педагога.

Педагогу допоможе знання про полушарной асиметрії нашого мозку.

Ліворукі діти - це люди художнього типу. У них домінує права півкуля мозку. Завдяки цьому вони дуже вразливі, у них живе сприйняття, яскраві емоції. Їм трохи важче дається рішення логічних задач, абстракції і теоретизування, допитливе збирання й систематизація фактів. Зате у них прекрасно народжується ідея, вони добре рефлексують, вміють піднятися над фактами і представити загальну картину явищ.

У роботі із батьками ліворуких дітей слід наголосити, що підготовку до школи дитини треба проводити поступово, системно і заздалегідь. За нашими спостереженнями в процесі експерименту, існує позитивний прямий зв'язок між рівнем психологічної готовності дитини до школи і успішністю та тривалістю її адаптації до школи.

Наші рекомендації батькам ліворуких дітей зводяться до наступних положень. Заняття з дошкільником - лівшею в домашніх умовах допоможуть дитині простіше освоїти навички початкової школи і уникнути значних труднощів у навчанні.

Найголовніше перед початком занять створити для своєї дитини мотивацію. Виготовляйте картинки для прикраси будинку, листівки для близьких і друзів, прикраси для маминого і татового робочого столу. Запропонуйте «пограти», причому, чим більш зацікавленим ви будете, тим більше з великим інтересом в заняття включиться ваша дитина. Робіть всі вправи разом, включіть елемент змагальності. Грайте в «хто швидше?», «Хто більше?", "Хто точніше?», «Хто акуратніше?».

Вашими помічниками у заняттях з дитиною можуть стати звичайні трафарети. Ці заняття вже будуть націлені не тільки на розвиток дрібної моторики рук малюка, а й на профілактику помилок у написанні. З малюками за допомогою трафаретів можна створювати цілі картини або казкові сюжети, з дітьми постарше геометричні візерунки з букв і цифр, вигадливі квіти і надзвичайних тварин, що складаються з літер та цифр.

Дуже хороших результатів допомагає добитися штрихування. Штрихувати можна самостійно намальовані геометричні фігури, зроблені мамою малюнки, картинки в книжках-розмальовки, мультяшних героїв, роздрукованих батьками.

Причому для штрихування можна використовувати олівці, фломастери, фарби і навіть пальчики дитини, попередньо вмочивши в пальчикові фарби. Починати штрихувати краще великі і нескладні фігури, у міру навчання переходячи і до більш складних. Важливо пам'ятати, що для дітей, які готуються до школи, нахил штрихів повинен бути направо. Це допоможе сформувати правильний нахил букв при листі. Дуже важливо, щоб дитина мала уявлення про правильний спосіб букв і цифр. Найбільш поширена складність діток-лівшів - поворот букв на 180 градусів. Букви Р, Ь, Я, З і цифри часто виявляються повернені не в ту сторону.

Уникнути подібних помилок допоможуть заняття з дитиною спрямовані на пошук неправильно написаних букв. Ви можете самі виготовити «матеріал для занять», написавши серед «правильних» букв неправильні або зробити на комп'ютері «тренувальний» лист з помилково написаними літерами і цифрами.

Головне, підкресліть для дитини, що в тексті зроблені помилки і їх потрібно знайти. Грайте разом з дитиною, шукайте літери на перегонки, але не забувайте періодично піддаватися і нехай малюк знайде пропущені вами букви і цифри сам. Запропонуйте дитині самостійно домалювати відсутні елементи у букв, написання яких може викликати складності.

Орієнтуючись на те, що образне мислення лівші більш розвинене, можна запропонувати йому знайти асоціації для кожної з «складних» букв, тоді їх дитина запам'ятає набагато швидше. Наприклад, Буква Ч схожа на чайник з носиком. Самостійно придумані асоціації допоможуть уникнути помилок у написанні букв. Можна запропонувати дитині конструювати літери з паличок різної довжини, сірників, зубочисток.

Так само хороший спосіб уникнути помилок у написанні букв - разом з дитиною скласти «план» написання кожної літери, яка може викликати труднощі. За принципом «спочатку проводимо лінію, потім домалюємо до неї півколо».

Дуже хороша вправа - обводити предмети по контуру. Для початку використовуйте нескладні геометричні фігури з товстим контуром, потім ускладнюйте завдання для дитини. Діти дуже люблять логічні іграшки, які приводять у дитячих журналах із завданнями типу «Допоможу героям розібратися, де, чия рибка», де «поплутані» художником волосіні рибалок з'єднують їх вудки і гачки з спійманої рибкою. Такі «пошуки» за допомогою олівця принесуть дитині не тільки користь, але і задоволення. Контури букв і цифр - це вже матеріал для майбутніх першокласників. Ще один вид вправ, який спрямований не тільки підготовку до освоєння навичок письма, а й на тренування уваги і пам'яті дошкільника, це змальовування.

Дитина, як правило, із задоволенням займається змальовування. Завдання батьків лише підготувати зразок, з якого дитині належить змальовувати (для початку можна використовувати прості геометричні малюнки як зразок, поступово ускладнюючи, використовуючи набори букв і цифр, а так же нескладні тексти для тих дітей, які вже навчилися читати).

Ви можете ускладнити завдання, показуючи дитині малюнок (текст) лише на 1 хвилину, а далі, даючи час на відтворення.

Не варто забувати про те, що дитині дуже корисно малювати, розфарбовувати, ліпити з пластиліну, робити аплікації. Так само вправи і спеціально організовані заняття для розвитку дрібної моторики будуть дуже корисні.

Для того, щоб дитині було легше освоїти навик читання, батькам бажано при навчанні позначати або позначати букву, з якої починається слово або пропозицію, оскільки діти-лівші часто починають читати слово або фразу з кінця.

Крім того, підготовку до школи слід проводити і в аспекті соціалізації дитини. Якщо Ваша дитина не відвідує дошкільного закладу, варто заздалегідь записатися в групу розвитку, секцію, гурток, художню школу з урахуванням інтересів дитини Так само відвідування підготовчих занять, які організовують в більшості шкіл для першокласників допоможуть дитині увійти в ритм шкільних занять і заздалегідь звикнути до нової обстановці.

Думаємо, доцільно зупинитися на основних моментах, на які потрібно звернути увагу при підготовці дитини до школи, якщо у нього ведуча рука - ліва.

1.Необхідно з'ясувати: левшество у вашого малюка або ліворукість. Відповісти на це питання може тільки фахівець - в першу чергу нейропсихолог або досвідчений невропатолог. В деяких випадках - дефектолог, психолог, який добре розбирається в проблемах організації психічних процесів у дітей.

2.Припустимо, з'ясувалося, що ваша дитина користується лівою рукою компенсаторно, так як права у нього слабка і незручна. В цьому випадку треба неодмінно активізувати праву руку. Припустимо, дитина вже звик все робити лівою рукою і не хоче вчитися працювати правою. Не варто занадто жорстко наполягати, «ламати» малюка. Слід хоча б по кілька хвилин в день «змушувати» працювати праву руку.

3. Активізація руки (тієї чи іншої) не може проводитися ізольовано. Тоді завжди починаємо з розвитку дворучної діяльності. Перш за все, це повинні бути великі руху обома руками - гри у великий м'яч, вимішування великої кількості глини або тесту, ігри в будівельні конструктори з великих блоків (які зручніше брати двома руками і встановлювати в зводиться об'єкт). Дрібні руху - робота з конструктором з дрібних деталей, комп'ютерною мишею, ліплення з пластиліну і т.п. - Менш ефективні. В особливих випадках лікар може призначити масаж та ЛФК.

4. Якщо у дитини при письмі та малюванні дуже напружується рука, підберіть товсту, неслизьку, м'яко друкарську ручку, фломастер або олівець. Навчіть малюка тримати їх правильно. Навіть при письмі лівою рукою вона не повинна закривати написане, змащувати текст.

5. У дітей починає розвиватися латералізація півкуль, домінування однієї з рук, коли вони набувають деякий рівень сприйняття свого тіла. Латералізація асоціюється головним чином за допомогою кінестетичного почуття, і, крім того, важливим є зір. Це означає, що, коли дорослий стимулює домінування рук дитини, він повинен почати зі стимуляції м'язів сприйняття всього тіла. Дитина повинна спочатку вивчити своє тіло, з чого воно складається, як воно може рухатися, і як називаються різні частини тіла.

Якщо моторика руки дитини погано розвинена, то не потрібно тренувати безпосередньо ту хватку, якою дитина не в змозі опанувати. Потрібно почати з використання різних матеріалів, щоб розвивати відчуття в кистях рук, наприклад, глини, піску, води, фарби. Грайте в ігри для

пальців рук, співайте пісні з різними рухами пальців, будуйте споруди з кубиків, нанизуйте на нитку дерев'яні буси, складайте зі шматочків картинки-загадки і шийте.

Підкреслимо, що психолого-педагогічна підтримка дитини у процесі адаптації до навчальної діяльності в умовах початкової школи може бути ефективною лише за умови спільної та узгодженої співпраці усіх учасників виховного процесу. Особлива роль у цьому процесі належить батькам, що мають проводити розвивальні заняття з дитиною у позашкільний час.

У процесі адаптації до школи ліворукої дитини батьки можуть самостійно виконувати з дитиною комплекс спеціальних антистресових вправ з використанням арт-терапевтичних технологій для молодших школярів. Рекомендуємо виконувати вправи щодня по 20-30 хвилин протягом 1,5-2 місяців.

Вправи виконують сидячи, у спокійній обстановці, можна з використанням музичних творів в якості фону. Перші дві вправи ефективні в якості екстреної допомоги при стресі.

Лобно-потилична корекція

Матеріали для роботи: лист формату А4, масляна пастель.

Мета даної вправи: активація стовбурових структур мозку і межпівкульової взаємодії, ритмування правої півкулі, енергетизація мозку, візуалізація позитивної ситуації, робота зі стресом.

Запропонуйте дитині, сидячи в зручному і комфортному для нього місці, положити одну долоню на потилицю, іншу - на лоб. Далі нехай він закриє очі і представить яку неприємну ситуацію. Потім глибокий вдих - пауза - видих - пауза. Тепер запропонуйте малюкові уявити ситуацію, але вже не тривожної, а як би в позитивному аспекті. Зверніться до дитини зі словами: «Подумай, як можна вдало справитися з наявною проблемою! Що ти зараз відчуваєш після того, як успішну спішно подолав свою неприємну ситуацію? Запам'ятай цей образ ». Після того як дитина відчує появу синхронної «пульсації» між потиличною та лобової частиною, самокоррекція завершується глибоким вдихом - паузою - видихом - паузою. Час на

виконання першої частини від 30 секунд до 10 хвилин до появи синхронної пульсації у долонях.

Тепер попросіть свого лівшу намалювати на аркуші образи, які він представляв, відчуваючи успішне подолання ситуації. Це може бути як реальна картина, так і абстрактна.

Розвиваємо праву півкулю головного мозку

Вправи на візуалізацію.Посадіть дитину поряд з собою і запропонуйте трохи пофантазувати:

«Давай закриємо очі і уявимо білий аркуш паперу, на якому великими буквами написано твоє ім'я. Уяви, що букви стали синіми ... А тепер - червоними, а тепер - зеленими. Нехай будуть зеленими, але аркуш паперу раптом став рожевим, а тепер - жовтим.

А тепер прислухайся: хтось кличе тебе по імені. Вгадай, чий це голос, але нікому не говори, сиди тихенько. Уяви, що твоє ім'я хтось наспівує, а навколо грає музика. Давай послухаємо!

А зараз ми поторкає твоє ім'я. Яке воно на дотик? М'яке? Шерехате? Тепле?Пухнасте? У всіх імена різні.

Тепер ми будемо пробувати твоє ім'я на смак. Воно солодке? А може бути, з кислинкою? Холодне, як морозиво, або тепле?

Ми дізналися, що наше ім'я може мати колір, смак, запах і навіть бути якимось на дотик. А тепер відкриємо очі ».

Але гра ще не закінчена. Попросіть дитину розповісти про своє ім'я, про те, що він бачив, чув і відчував. Трохи допоможіть йому, нагадайте завдання і обов'язково заохочуйте: "Як цікаво!", "Ну треба ж!", "Ніколи б не подумав, що в тебе таке чудове ім'я!".

Розповідь закінчено. Беремо олівці і просимо намалювати ім'я. Дитина може малювати все, що захоче, головне, щоб малюнок відображав образ імені. Нехай дитина прикрасить малюнок, використовує як можна більше квітів. Але не затягуйте це заняття. Важливо закінчити малювати в строго певний час. Тут вже ви самі думайте, скільки відвести на малювання - повільному малюкові потрібно хвилин двадцять, а інший намалює все і за п'ять хвилин.

Малюнок готовий. Нехай малюк пояснить, що означають ті чи інші деталі, що він намагався намалювати. Якщо йому складно це зробити - допоможіть:

"Що це намальовано? А це? А чому ти намалював саме це?"

Тепер гра закінчена, можна відпочити.

Таким чином, всі зони мозку повинні були взяти участь в грі. Далі можна використовувати інші ігри даного спрямування. Наприклад: "Ім'я-квітка" - малюємо квітку, який ми могли б назвати своїм ім'ям; "Я дорослий" - пробуємо уявити та намалювати себе дорослим (як буду одягнений, як кажу, що роблю, як ходжу і так далі); "Уявний подарунок "- хай малюк дарує уявні подарунки своїм друзям, а вам розповідає, як вони виглядають, пахнуть, які на дотик.

"Вухо-ніс". Лівою рукою беремося за кінчик носа, а правою - за протилежне вухо, тобто, ліве. Одночасно відпустіть вухо і ніс, хлопніть в долоні і змініть положення рук так, щоб уже права трималася за кінчик носа, а ліва - за протилежне, тобто праве вухо.

"Колечко". По черзі і дуже швидко перебираємо пальці рук, поєднуючи в кільце з великим пальцем вказівний, середній, безіменний, мізинець. Спочатку можна кожної рукою окремо, потім одночасно двома руками. "Дзеркальне малювання". Покладіть на стіл чистий аркуш паперу, візьміть по олівця. Малюйте одночасно обома руками дзеркально-симетричні малюнки, літери. При виконанні цієї вправи ви повинні відчути розслаблення очей і рук, тому що при одночасній роботі обох півкуль покращується ефективність роботи всього мозку.

При підготовки ліворуких дитини до школи для успішної її адаптації необхідно враховувати три напрямки роботи, які виражаються в пропедевтичній, розвиваючій та корекційній допомозі з боку батьків, педагогів, вихователів, шкільного психолога і логопеда. Тільки за такої багаторівневої і всебічної допомоги ліворука дитина зможе успішно адаптуватися до шкільного середовища.

ВИСНОВКИ

Провідною рисою сучасної освітянської системи в Україні є орієнтир на гуманізацію шкільної освіти. Передусім вона спрямована на виховання особистості, здатної до самовизначення, самоосвіти й саморозвитку. Тому в центрі уваги навчально-виховного процесу стоїть особистість дитини, її всебічний розвиток, розкриття її неповторної унікальності й індивідуальності.

Проблема адаптації дитини до навчання в школі традиційно вважається фахівцями однією з гострих проблем навчання. Це пов'язано, з одного боку, з тим, що умови навчання в школі висувають високі вимоги до адаптаційних можливостей учнів, а з іншого – з тим, що освіта виконує винятково важливі соціальні функції.

Особливого значення набувають дослідження, обумовлені необхідністю розробки стратегії диференційованого підходу щодо розвитку дітей з урахуванням їх віку, статі, індивідуальних особливостей. Відповідно, перехід до гуманістичної парадигми в освіті обумовлює необхідність розробки та впровадження нових технологій навчання, які враховують індивідуальні особливості розвитку адаптаційних можливостей не тільки праворуких, а й ліворуких дітей.

Оптимальні педагогічні умови для реалізації потенційних можливостей дитини повинні створюватися не через форсоване раннє навчання, а через удосконалення способів навчання та розвитку з урахуванням специфіки мозкової організації пізнавальних процесів у дітей.

У зв'язку з цим, вивчення психологічних особливостей, що сприяють ефективній учбовій діяльності, а отже й підвищують адаптаційні можливості ліворуких учнів початкової ланки, може стати вагомим доробком у вивченні даної проблеми.

Теоретичний аналіз проблеми особливостей організації психічної діяльності ліворуких дітей дозволив виявити низку специфічних рис и

характерних ознак психічної діяльності ліворуких дітей, що ускладнюють процес їх адаптації до умов навчальної діяльності в початковій школі.Проте, ліворукість та лівшество не є безпосередніми чинниками шкільної дезадаптації. Проблеми та труднощі в навчанні цієї категорії дітей підсилюються при некваліфікованому перенавчанні, відсутності адекватної допомоги і психологічного супроводу процесу навчання в масовій школі, традиційно орієнтованого на праворуких учнів. Процес навчання ліворуких дітей у школі, їх адаптація в колективі мають свою специфіку та вимагають спеціального аналізу і особливої організації.

Таким чином, метою нашого дослідження виступила необхідність розробити та впровадити ефективну програму психологічного супроводу адаптації ліворуких дітей до навчальної діяльності на основі емпіричного дослідження її специфіки у молодшому шкільному віці.

Для реалізації мети дослідження було проведено теоретико-методологічний аналіз проблеми адаптації ліворуких дітей до навчальної діяльності та визначено особливості психічної діяльності ліворуких дітей, емпірично досліджено когнітивні, емоційно-вольові та мотиваційні особливості адаптації ліворуких дітей до навчальної діяльності, та на цій основі розроблено та впроваджено ефективну програму корекційно-розвивальних занять із ліворукими дітьми та запропонуовано методичні шляхи консультативно-просвітницького напрямку психологічного супроводу адаптації ліворуких дітей до умов навчальної діяльності.

Таким чином, психологічний супровід адаптації ліворуких дітей до навчальної діяльності має включати психодіагностичний, корекційно-розвивальний і консультативно-просвітницький напрям та бути спрямованим на подолання наступних ускладнень адаптації ліворуких дітей:

1. Знижену здатність зорово-рухової координації: діти погано справляються із завданнями на змальовування графічних зображень, особливо їх послідовності, насилу отримують рядок при листі, читанні, як правило, мають поганий почерк.

2. Недоліки просторового сприйняття і зорової пам’яті, труднощі при аналізі просторових співвідношень: у ліворуких дітей часто відзначається спотворення форми і пропорції фігур при графічному зображенні, дзеркальність письма, пропуск і перестановка букв при листі, оптичні помилки, змішання на листі близьких по конфігурації букв (т-п, м-л, н-к, і-н), помилки при визначенні правої і лівої сторін, при визначенні розташуванні предметів у просторі (під-над, на-за і т.д.)

3. Повільність ліворуких дітей, так як для повного сприйняття чи розуміння їм необхідна більш тривала поетапна проробка матеріалу.

4. Слабкість уваги, труднощі переключання і концентрації.

5. Мовні порушення: помилки звуко - буквеного аналізу,

6.Емоційну чутливість, підвищену вразливість, тривожність, уразливість, дратівливість, а також знижену працездатність і підвищену стомлюваність.

Запропонована система психолого-педагогічної підтримки з боку усіх учасників педагогічної взаємодії (психолога, батьків та педагогів), розроблена і впроваджена ефективна програма корекційно-розвивальних занять дозволяє подолати шкільні труднощі ліворуких дітей, оптимізувати ресурси психічного розвитку та уникнути ускладнень процесу адаптації ліворуких дітей до навчальної діяльності у початковій школі.

Таким чином, в дослідженні повністю підтверджено гіпотезу про те, що процес адаптації до навчання у школі ліворуких дітей має певний перелік специфічних ускладнень, зумовлений нейропсихологічною специфікою їх розвитку, і потребує впровадження спеціально розробленої програми психологічного супроводу та системних психолого-педагогічних впливів, спрямованих на оптимізацію психічного розвитку та подолання труднощів у навчальному процесі.

Психологічний супровід має бути орієнтований на оптимістичну перспективу кожного учня. Така орієнтація має об'єктивні підстави: за різних варіантів розвитку природа наділила кожну дитину потенціалом

можливостей, достатніх для її успішної адаптації в соціально-культурному середовищі, і зокрема - в системі шкільної освіти. Були б лише створені адекватні умови і, у разі потреби, грамотно запущені компенсаторні механізми розвитку. Розгортаючись в окресленому ключі, психологічний супровід підтримує вже проявлені здібності і стимулює ще не виявлені сили і навіть приховані здібності, надає дітям допомогу у визначенні навчальних проблем, формуванні соціально прийнятих норм поведінки, у спілкуванні з однолітками й дорослими, впливає на їхнє психологічне самопочуття і, отже, виводить дитину на оптимальний рівень розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація дитини до школи / Упоряд.: С.Д. Максименко, К.С. Максименко, О.П. Главник. Київ: Мікрос. СВС, 2003. 111 с.

2. Асиметрія мозку та ліворукість: монографія / А.П. Чуприков, Р.М. Гнатюк, М.А. Чуприкова. Київ: КММ, 2011. 140 с.

3. Балабанова Л.М. Категорія норми у дослідженні та регулюванні функціональних станів людини: автореф. дис. …д-ра психол. наук: 19.00.02 Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2001. 32 с.

4. Балл Г.О. Психологічні засади становлення гуманітарно орієнтованої освіти (концепція комплексного дослідження). *Актуальні проблеми психології*: Наук. Зап. Ін-ту психології ім.. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Київ, 1999. Вип.19. С. 29-36.

5. Безруких М.М. Психофизиологические особенности обучения письму и чтению и современные требования к обучению. URL: https://www.youtube.com/watch?v=SKnS7GFM4mE (дата звернення: 25.11.2024).

6. Бех І.Д.. Емоційна сфера особистості як простір дії прийомів психокорекції. *Завуч*, 2021, 5.672. URL: https://surl.li/pnoujy (дата звернення: 15.01.2024).

7. Богуцька Т.О. Психофізіологічна готовність дошкільників до навчання в школі: автореф. Дис. …канд. біол. наук: 03.00.13 Київський ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 1998. 19 с.

8. Болтівець С.І. Педагогічна психогігієна: теорія та методика. Київ: Редакція «Бюлетеня ВАК України», 2000. 303 с.

9. Василенко І.Ю. Проблеми навчання дітей–лівшей і ліворуких дітей в початковій школі. *Актуальні проблеми психології.* Київ: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. 2005. Т. 7. Еколог. Психологія. Вип.4. С. 34-44.

10. Василенко І.Ю. Специфіка емоційних реакцій дітей лівшів. *Проблеми заг. та пед. психол*. Київ.: Інститут психології ім.. Г.С. Костюка АПН України. 2004. Т. 6. Вип.7. С. 42-46.

11. Вікова та педагогічна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта, 2005. 416 с.

12. Волошенко О., Семиліт Л. Ліворука дитина: яка вона? Сучасні погляди на проблему ліворукості Психолог. 2003. №39. С. 25-32.

13. Гармаш Л., Коцур Н. Психофізіологічні особливості молодших школярів з нервово – психічними відхиленнями. *Проблеми заг. та пед. психології.* Київ.: Інститут психології ім.. Г.С. Костюка АПН України. 2004. Т. 6. Вип.6. С. 73-77.

14. Єремєєва В.Д. Ваша дитина лівша? *Дошкільне виховання*. 1995. №1. С. 8-9.

15. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини у психофізіологічному забезпеченні діяльності: Дис. …д-ра психол. наук: 19.00.02. Київ, 2004. 373 с.

16. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей учнів та студентів: методичні рекомендації. АПН України Інститут психології ім. Г.С. Костюка. Київ.: Міленіум, 2004. 53 с.

17. Коробко С.Л., Коробко О.І. Робота психолога з молодшими школярами: Метод. посіб. Київ.: Літера ЛТД, 2006. 416 с.

18. Корольчук М.С. Адаптація та її значення в системі психофізіологічного забезпечення діяльності *Вістник. Збірник наукових статей Київського міжнародного університету*. Серія: Педагогічні науки. Психологічні науки. Київ.: Правові джерела, 2002. Вип.2. С. 191-211.

19. Коцур Н.І. Психогігієна: навч. посіб. Чернівці: Книга – XXI, 2006. С. 210–287.

20. Лисянська Т.М. Вікова і педагогічна психологія : науково-методичний посібник. Інформаційне забезпечення змісту практичних занять, індивідуальної, самостійної роботи модульного контролю студентів (спеціалізація «Психологія»). Київ: Інститут сучасного підручника, 2007. 110 с.

21. Лобода М. Недаремно лівша блоху підкував. *Наука і суспільство*. 2002. №9-10. С. 32-33.

22. Любчук О.К. Розвиток вищих психічних функцій молодшого школяра в навчанні *Проблеми загальної та педагогічної психол*огії. Київ.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. 2004. Т. 6. Вип.5. С. 162-172.

23. Магдисюк, Л. І., Ятчук, Т. М., Крат, Л. О., Павлова, Б. В., Бульчик, Т. І., Кунц, І. С. (2019). Психологічна корекція особистісної сфери підлітків і молоді. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, Вип. 2. URL: https://surl.li/yddnbv (дата звернення: 04.05.2024).

24. Максименко С. Д. Теоретико-методологічні засади генези особистості. *Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти* : матер. методологічного семінару АПН України 16 грудня 2004 р. ; за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2005. С. 18-34.

25. Максименко С. Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості. Київ : Видавництво ТОВ «КММ», 2007. 296 с.

26. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості Київ: Вид-во ТОВ «КММ», 2006. 240 с

27. Максименко С.Д. Загальне поняття про особистість та її. Особистість в психологічних дослідженнях: *Тексти*. Ніжин, 2005. С. 131-144.

28. Максименко С.Д. Індивідуальні особливості мислення дитини. Київ: Знання, 1977. 50 с.

29. Максименко С.Д. Метод дослідження особистості. Практична психологія та соціальна робота. Вип. № 7. 2004. С. 88 - 30.

30. Максименко С.Д. Психологічний супровід особистісного розвитку школяра. *Проблеми сучасної психології* : зб. наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України ; за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. Вип. 2. С. 3-11

31. Максименко С.Д. Психолого-педагогические аспекты учебного процесса в школе. Київ: Рад. школа, 1983. С. 3-40.

32. Максименко С.Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. Київ: КДІП, 1990. 240 с.

33. Малина О.Г. Особливості адаптації ліворуких дітей у процесі навчальної діяльності. *Демократізація та гуманізація вітчизняного суспільства: досвід україно-канадської взаємодії :* матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м Запоріжжя, 25 вересня 2019) Запоріжжя, С 57-58

34. Марченко Л. Особливості навчання ліворуких дітей. Чернігівський держ. пед. ун-т імені Т. Шевченка. *Актуальні проблеми реформування сучасної початкової школи* : зб. матер. міжвуз. студ. наук.-практ. конф., присвяченої 90-річчю ЧДПУ 13 квітня 2006 р. Чернігів, 2006. С. 17–19.

35. Мушевич М. І. Клінічна психодіагностика: методичні рекомендації для студентів ф-ту психол. Луцьк, РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 170 с

36. Осіпова А. А. Загальна психокорекція: навч. посіб. URL: http://psih.pp.ua/p (дата звернення: 17.09.2024).

37. Прищепа О. В. Проблеми навчання письма дітей, які пишуть лівою рукою. Початкова школа. 2010. № 5. С. 10–13.

38. Психічний і фізіологічний розвиток учня та норми навантаження / В.В. Клименко, С.І. Болтівець, І.В. Грибенко та ін. За заг. ред.. В.В. Клименка. Київ: Главник, 2005. 224 с.

39. Психологічна діагностика інтелекту, мислення, креативності дитини / Упоряд. Максименко С.Д., Кондратенко Л.О., Главник О.П. Київ: Мікрос - СВС, 2003. 111 с.

40. Сиротюк А. Адаптація ліворукої дитини в «праворукому» світі. *Психолог*. 2002. № 5 (травень). С. 23–25.

41. Темешева Л. Ліворукість – як до цього ставитись? *Психолог*. 2002. №17. С. 20-23.

42. Терещенко Л.А. Теоретико-психологічний аналіз виникнення ситуації шкільної дезадаптації у першокласників. *Проблеми загальної та педагогічної психології.* Київ: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. 2004. Т. 6. Вип.6. С. 344-351.

43. Терлецька Л.Г. Психологія дитинства: практикум: навч. посіб. Київ: Главник, 2006. 144 с.

44. Тіхонова М.І. Психологічні фактори емоційної дезадаптації молодших школярів: Автореф. дис. …канд. психол. наук: 19.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2003. 20 с.

45. Цепова І. О. Навчаємо письма ліворуких дітей. *Початкова школа*. 2010. № 4. С. 71–72.

46. Шкарбан Л. Поради вчителю початкової школи щодо роботи з ліворукими учнями на уроках письма. *Початкова школа і сучасність*. 2014. № 2. URL: https://surl.li/xakgbd (дата звернення: 18.10.2024)

47. Anastasi A., Urbina S. Psychological testing / 7 th ed. N.J.: Prentice Hall, 1997. 721 p.

48. Annett M. Left-handedness as a function of sex, maternal versus paternal inheritance, and report bias. *Behavioral Genetics*. 1999. Vol.29, № 2. P.103-114.

49. Annett M., Kilshaw D. Right-and left-hand skill estimating the parameters of the distribution of L-R difference in males and females. *British Journal of Psychologi*. 1983. Vol.74. P.269-282.

50. Capozzoli N.J. Why do we speak with the left hemisphere. *Med. Hypotheses*. 1999. Vol.52, № 6. P.497-503.

51. Carlson N.R. Physiology of Behavior. Boston; London; Toronto; Sidney; Tokio; Singapure: Allyn and Bacon, 1994. 704 p.

52. Colguitt J.A., LePine J.A., Noe R.A. Toward an integrative theory of training motivation: A meta-analytic path analysis of 20 years of research. *Journal of Applied Psychology*. 2000. Vol.85, № 5. P.678-707.

53. Emmori K., Damasio H., McCullough S., Grabowski T., Ponto L.L., Hichwa R.D., Bellugi U. Neural systems underlying spatial language in American Sign Language. *Neuroimage*. 2002. Vol.17, № 2. P.812-824.

54. Laland K.N., Kumm J., Van Horn J.D., Feldman M.W. A geneculture model of human handedness. *Behavior Genetics*. 1995. Vol.25, № 5. P.433-445.

55. Nikolaeva E.I. The peculiarities of profiles of functional sensori-motor asymmetris in autisic children. *International Workshop "New technologies in Medicine and ecology*", Strebko Pleso, 2001. P.31.

56. Orton S.T. Specific reading disability – strephosymbolia. *Journal of the American Medical Association*. 1967. Vol.90. P.1095-1099.

57. Peters M. Subclassification of non-pathological left-handers poses problems for theories of handedness. *Neuropsychologia*. 1990. Vol.28. P.282.

58. Rotenberg V.S. Humor and Brain Laterality. *Dyn. Psychiatr*. 1997. Vol.30, № 5-6. P. 320-325.

59. Satz P., Orsini D.L., Saslow E., Henry R. The pathological left-handedness syndrome. *Brain and Cognition*. 1985. Vol.4. P.27-46.

60. Searleman A., Coren S. Leftsidedness and sleep difficulty: the alinormal syndrome. *Brain and Cognition*. 1987. Vol.6, № 2. P.184-192.

61. Springer S., Deutsch G. Left brain right brain: Perspectives from cognitive neuroscience (5 th ed.). New York: W. H. Freeman and Company, 1998. 389 p.

62. Symons D. Adaptiveness and adaptation. *Ethology and Sociobiology*. 1990. № 11. P.427-444.

63. Turetsky, A. Teaching Writing to Left-Handed Students. Washington, D.C.: Educational Publications, 2018.

64. Velay J.L., Benoit-Dubrocard S. Hemispheric asymmetry and interhemispheric transfer in reaching programming. *Neuropsychologia*. 1999. Vol.37, № 8. P.895-903.

65. Wada J.A. Pre-language and fundamental asymmetry in the infant brain. *Evolution and Lateralization of the brain: Annals of New York Academy of Sciences*. 1977. Vol.299. P.370.

66. White L. The Left-Handed Advantage: Strategies for Success. London: Educational Insights, 2019.

67. Williams C. Practical Tips for Teaching Left-Handed Kids. New York: Learning Aids, 2020.

68. Wilson R. Adjustments for Left-Handed Students in the Classroom. Atlanta: School Press, 2022